

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

A. Otsar

TOODANGU OMAHINNA
ANALÜÜS
TÖÖSTUSETTEVÕTTES

TARTU 1973

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

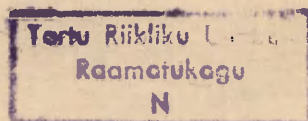
Raamatupidamise kateeder

A. Otsar

**TOODANGU OMAHINNA
ANALÜÜS
TÖÖSTUSETTEVÕTTES**

TARTU 1973

Kinnitatud Majandusteaduskonna nõukogus 19.jaanuaril 1973.

S a a t e k s

Käesolev õppevahend on koostatud rahanduse ja krediidi eriala üliõpilaste õppeprogrammi "Majandusliku tegevuse analüüs" järgi, kuid seda võivad vastava aine omandamisel kasutada ka teiste majanduserialade üliõpilased. Õppevahendis püütakse käsitleda nimetatud teema põhiküsimusi, eeldades, et loengute ja praktikumide käigus analüüsi süvendatakse.

Koostaja tänab TRÜ raamatupidamise kateedri abiõppepersonali tehtud tööd eest käsikirja vormistamisel.

1. TOODANGU OMAHINNA ANALÜÜSI ÜLESANDED JA ALLIKAD

Toodangu omahinna alandamine on põhiline tee ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmisel ja akumulatsiooni kasvul. Omahinna plaaninõitajad töötatakse välja ettevõtetes ja ei kuulu kõrgemalseisva organisatsiooni poolt kinnitamisele. Meist kinnipidamine on vajalikuks eeltingimuseks kasumi ja rentaabluse plaanide edukal täitmisel.

Omahind kajastab tootmise ja realiseerimise kulusid rahalises vormis. Siin peegeldub tootmisvahendite kasutamise aste, töövõljakuse tase, üldse kõik ettevõtte majandusliku tegevuse positiivsed ja negatiivsed küljed.

Ettevõtte tegevuseks vajalike vahendite hulk on otse-
ses sõltuvuses plaanide täitmise tasemest.

Isemajandamise tugevdamine ning selle juurutamine tsehhides ja brigaadides on vahetult seotud kokkuhoiurežiimi rakendamisega, mis on tõhus vahend, õhutamaks kõiki töötajaid töö kvaliteeti parandama.

Isemajandamine tõstab kogu ettevõtte kollektiivi, selle tsehhide ja brigaadide huvitatust oma töötulemuste vastu ning seostab neid rahvamajanduse üldiste eesmärkidega, kindlustades kogu süsteemi häireteta funktsioneerimise.

Majandusliku tegevuse analüüsi üks ülesandeid on kontrollida isemajandamise juurutamist. Analüüsitakse tootmis- kulude vähendamist, tuuakse välja hälbed plaanist tootmise igas lõigus, selgitatakse hälvete põhjused ning edasised võimalused tootmiskulude kokkuhoiuks, et alandada toodangu omahinda ja tõsta tootmise rentaablust.

Toodangu omahinna analüüsi põhiülesanded on:

1) objektiivselt hinnata toodangu omahinna plaani täit-
mist tervikuna, kulukirjete ja toodete lõikes;

2) leida tegurid, mis mõjuvad toodangu omahinnale;

3) leida reservid omahinna edasiseks alandamiseks ja teed nende rakendamiseks, et sellega tõata tootmise rentaablust.

Kehtiv arvestuse ja aruandluse süsteem ning ettevõtte tootmis-, tehnika- ja finantsplaan võimaldavad igakülgselt analüüsida toodangu omahinda tööstusettevõttes.

Analüüsimisel tuleb kasutada:

1) plaaninõitajaid (tootmiskulude eelarvet, toodangu omahinna koondkalkulatsiooni, üksikute toodete omahinna kalkulatsioone, tootmise juhtimise kulude eelarvet, palgafondi arvutusi jne.);

2) aruandenõitajaid (tootmiskulude, kaubatoodangu omahinna, töötasu kasutamise, tootmise teenindamise ja juhtimise kulude kohta, tähtsamate toodete omahinna aruandelei kalkulatsioone, ettevõtte isemajandavate üksuste aruandeid jne.);

3) raamatupidamise andmeid. (Omahinna operatiivses analüüsis kasutatakse igapäevase arvestuse andmeid üksikute toodete ja tootmisprotsesside hälvete kohta plaanilisest omahinnast jne.)

Toodangu omahinda planeeritakse ja arvestatakse kuluelementide ja kulukirjete lõikes.

Kulude rühmitamine kuluelementideks kujutab majandusliku sisu poolest ühesuguse iseloomuga kulude koondamist ühte rühma, olenemata nende tekkekohast ja tootmisalasest otsarbest.

Selles lõikes koostatakse tootmiskulude eelarve ja selle täitmise aruanne (vorm 5). Kuluelementide nomenklatuuri kuuluvad siin:

1) tooraine ja põhimaterjalid (ilma jäätmeteta), sealhulgas ostetavad tooted ja pooltooted;

2) abi- ja muud materjalid;

- 3) väljastpoolt saadav kütus;
- 4) igasugune väljastpoolt saadav energia;
- 5) põhivahendite amortisatsioon;
- 6) põhi- ja täiendav palk;
- 7) eraldised sotsiaalkindlustuseks;
- 8) muud rahalised kulud.

See võimaldab omahinda seostada tööjõu ning põhi- ja käibevahendite planeerimisega finantsplaani koostamisel ja annab võimaluse analüüsida ainult omahinna kulude struktuuri, mida väljendab kuluelementide protsentuaalne suhe kulutuste üldsummaga.

Kulude arvestamiseks ja analüüsiks rühmitatakse neid teiseks kalkulatsioonikirjete järgi, mis tähendab kulude koondamist komplekskirjetesse kulude tekkekoha ja tootmisalase otstarbe järgi. Koostatakse kaubatoodangu omahinna aruanne (vorm 6) ja tooteühikute kalkulatsioonid, kus kulukirjete nomenklatuur (mis eri tööstusharudes võib olla erinev) on põhiliselt järgmine:

- 1) tooraine ja materjalid;
- 2) tagastatavad jätmed (arvatakse maha);
- 3) ostetavad tooted ja pooltooted ning koopereeriva ettevõtte teenused;
- 4) kütus ja energia tootmisvajadusteks;
- 5) tootmistööliste palk;
- 6) kaod praagist;
- 7) tsehhikulud;
- 8) seadmete korrashoiu ja kasutamise kulud;
- 9) tehase üldkulud;
- 10) muud tootmiskulud.

Kõik eespool nimetatud kulud kokku moodustavad tootmisomahinna. Lisades sellele veel tootmisvälised kulud (oma-

ette komplekskirjena), saamegi täisomahinna. See võimaldab analüüsida nii ettevõtte kui ka selle alajaotuste ja üksiktoodete omahinda ning selgitada välja konkreetsed kokkuvõtte allikad, arvestades toodangu mahu ja struktuuri nihkeid.

Siit nähtub, et paljudel juhtudel esinevad elementidena samad nimetused mis kirjetena (tooraine, materjalid, palk jt.), kuid nende sisu on erinev ja nimelt: kirjetes arvestatakse ainult neid kulusid, mis on tehtud otseselt toodangu valmistamiseks, elemendis liidetakse juurde veel teised samanimelised kulud. Näiteks palga kirjes näidatakse ainult tootmistööliste palk, tsehhipersonali ja tehase juhtkonna palk liigitatakse teistesse vastavatesse kirjetesse (tsehhikulud, tehase üldkulud). Palk kuluelemendina hõlmab kõiki töötasude summasid üheskoos. Seega on kuluelement samanimelise kulukirjest reeglina suurem.

Tuleb eristada põhikulusid (tootmis-tehnoloogiliseks otstarbeks) ja lisakulusid (põhitootmise teenindamiseks). Põhikulud arvatakse toodangu omahinda otseselt (s. t. selle toote juures, kus ta esines), lisakulusid aga kaudsel teel (jaotades neid toodete vahel proportsionaalselt põhikuludega), millest tulenevalt nimetatakse omahinna käsitlemisel esimesi kulusid alati otseseks ja teisi kaudseks kuludeks. Oma seose poolest tootmise mahuga on mõned kulud proportsionaalsed, s. t. sellised, mis kasvavad koos toodangu kasvuga ja neid nimetatakse muutuvateks kuludeks. Nende analüüsimisel on alati vaja arvestada toodangu mahu muutumist. Teised kulud on aga toodangu suurusest sõltumatud, mistõttu neid nimetatakse tinglikult püsivateks kuludeks.

Tuleb arvestada, et selline jaotus on tinglik, mis nõuab analüüsimisel rangelt individuaalset lähenemist igale kulukirjele, olenevalt tootmistingimustest ja kulude eripärast.

Peamised omahinna analüüsi allikad on tootmiskulude eelarve (vorm 5) ja omahinna aruanne (vorm 6). Nad erinevad si-

suliselt, mida analüüsimisel on oluline arvestada. Erinevused on järgmised:

1) vorm 5 on koostatud kuluelementide, vorm 6 aga kulukirjete lõikes;

2) vorm 5 näitab põhitootmise kulude kõrval küll mit-tetootlikke kulusid, kuid ei sisalda tootmisväliseid kulusid, mis tuuakse ära vormis 6;

3) vorm 5 hõlmab ainult antud aruandeperioodi kulusid, vorm 6 aga tegelikult väljalastud toodangule tehtud kulusid, olenemata nende tegemise perioodist;

4) vormis 5 on toodud tegelikud kulud tegelikule toodangu mahule ja struktuurile, vormis 6 näidatakse samuti kulud tegelikule toodangu mahule ja struktuurile, kuid sealjuures üks kord plaanilises omahinnas ja teine kord tegelikus omahinnas;

5) vormis 5 näidatakse nii kogutoodangu kui ka kaubatoodangu omahind ja ainult tootmisomahinnas, vormis 6 aga üksnes kaubatoodangu omahind nii tootmis- kui ka täisomahinnas.

2. TOOTMISKULUDE ANALÜÜS

Enne kui aenda analüüsima kaubatoodangu omahinda, tuleb vaadelda tootmiskulusid. Kõigepealt on vaja aruandeperiоди kulude struktuuri võrrelda eelmise perioodi tegelike kuludega ja plaaniga.

Toodangu omahinda on võimalik alandada tingimusel, et palga erikaal väheneb ja materiaalsete kulude erikaal suhteliselt tõuseb, kui tooteühikule osanevad kulud vähenevad. Tabelist 1 (vt. lk. 10) on näha, et palga osatähtsus kõigist kuludest oli 46 %, eelmisel aastal 49 % ja plaaniline 45,6 %.

Tooraine-, materjalide, kütuse- ja energiakulud moodustasid 42,5 %, eelmisel aastal 39,1 % ning plaani järgi 42,4 %. Materiaalsete kulude erikaalu kasv on eelkõige seotud ostetud toodete ja pooltoodete osatähtsuse tõusuga. Vihmaste osatähtsus on suurenenud võrreldes eelmise aastaga 3,1 % ja plaaniga 1,3 %. See näitab, et koostöökoostöö on süvenenud.

Põhivahendite amortisatsioonikulud on aasta jooksul suurenenud 0,3 %, kuid on 0,3 % alla planeeritud taseme. Viimane on tingitud põhivahendite paremast kasutamisest.

Selleks, et saada paremat ülevaadet tootmiskulude muutumisest, tuleb vaadata ka nende absoluutsummade muutumist. Et elimineerida toodangu mahu muutuse mõju tootmiskuludele, arvutatakse nende tase kogutoodangu 1 rubla kohta.

Baasi- ja aruandeaasta toodang esitatakse baasiaasta ettevõtte hulgihindades; tooraine ja materjalid tuuakse samades hindades; energia- ja veokulud näidatakse eelmise aasta tariifide järgi. Sellega elimineeritakse hindade mõju tootmiskuludele.

On vaja teada, et tootmiskulude aruandes kajastuvad km

Tabel 1

Tootmiskulude struktuur

Kuluelement	Eelmine aasta		Aruandesaasta			
	summa	erikaal	plaani järgi		tegelikult	
	(tuh. rbl.)	(%)	summa	erikaal	summa	erikaal
			(tuh. rbl.)	(%)	(tuh. rbl.)	(%)
1. Tooraine ja põhimaterjalid ilma jäätmeteta	3 053	34,6	3 552	38,1	3 589	37,2
sealhulgas ostetud toodetud ja pooltooted	1 323	15,0	1 570	16,8	1 750	18,1
2. Abi- ja muud materjalid	229	2,6	226	2,4	350	3,6
3. Mujalt saadud kütus	88	1,0	79	0,8	60	0,6
4. Igat liiki mujalt saadud energia	79	0,9	100	1,1	112	1,1
5. Põhi- ja täiendav töötasu	4 322	49,0	4 253	45,6	4 445	46,0
6. Sotsiaalkindlustuse eraldised	335	3,8	327	3,5	342	3,6
7. Põhivahendite amortisatsioon	379	4,3	458	4,9	450	4,6
8. Muud rahalised kulud	335	3,8	335	3,6	320	3,3
Kulud kokku	8 820	100,0	9 330	100,0	9 668	100,0

mittetootlikel kontodel arvestatavad eelseisvad ja tulevaste perioodide kulud.

Kulude arvestamiseks kogutoodangule on vaja neid korrigeerida eespool näidatud summadega, kusjuures tuleb tinglikult kulud võtta kirjete järgi samas proportsioonis, nagu nad kujunevad tootmiskuludes.

Meie näites on tootmiskulud kogutoodangule järgmised.

T a b e l 2

Tootmiskulud kogutoodangule

Näitaja	Eelmine aasta	Aruandeaasta	
		plaani järgi	tegelikult
1. Kogutoodang eelmise aasta ettevõtte hulgihindades (tuh. rbl.)	9 515	10 936	11 908
2. Tootmiskulud kogutoodangule (tuh. rbl.)	8 640	9 113	9 641
3. Kulud kogutoodangu 1 rublale (kop.)	90,8	83,3	81,0

Tabelist 2 näeme, et ettevõtte on tunduvalt vähendanud kogutoodangule osanevaid tootmiskulusid. Aasta jooksul on kulud kaubatoodangu 1 rubla kohta alanenud 9,8 kopikat (90,8-81,0), võrreldes plaaniga on kulud alanenud 2,3 kopikat (83,3 - 81,0).

Edasi uurime, kuidas on muutunud kulud kogutoodangu 1 rublale elementide lõikes.

Tabelist 3 (vt. lk. 12) on näha, et materiaalsed kulud koos amortisatsiooniga kogutoodangu 1 rubla kohta on alanenud võrreldes eelmise aastaga 1,2 kopikat, võrreldes plaaniga aga tõusnud 0,4 kopikat. Viimane on tingitud ostetud pooltoodete osatähtsuse kasvust. Abi- ja muude materjalide kulude kasv on seotud seadmete parema hooldamisega, toodangu kvaliteedi paranemisega ja toodete kaasaegsema pakkimisega.

T a b e l 3

Kulud kogutoodangu 1 rublale kuluelementide lõikee

Kuluelement	Eelmine aasta		Arvandeaasta			
			plaani järgi		tegelikult	
	summa (tuh. rbl.)	kogutoodan- gu 1 rubla- le (kop.)	summa (tuh. rbl.)	kogutoodan- gu 1 rubla- le (kop.)	summa (tuh. rbl.)	kogutoo- dangu 1 rublale (kop.)
1. Tooraine ja põhimaterjalid ilma jähätmeteta	2 997	31,5	3 298	30,2	3 615	30,3
sealhulgas ostetud tooted ja pooltooted	1 304	13,7	1 526	14,0	1 737	14,6
2. Abi- ja muud materjalid	228	2,4	218	2,0	345	2,9
3. Mujalt saadud kütus	86	0,9	73	0,7	58	0,5
4. Igat liiki mujalt saadud energia	76	0,8	100	0,9	106	0,9
5. Põhi- ja täiendav töötasu	4 234	44,5	4 316	39,4	4 414	37,1
6. Sotsiaalkindlustuse eraldi-	324	3,4	336	3,1	345	2,9
sed						
7. Põhivahendite amortisat-	371	3,9	445	4,1	441	3,7
sioon						
8. Muud rahalised kulud	324	3,4	327	2,9	317	2,7
Kulud kokku	8 640	90,8	9 113	83,3	9 641	81,0

Kui on arvatatud tootmiskulud elementide lõikes kogutoodangu 1 rublale, siis on võimalik välja tuua kulude tasemete mõjude absoluutsed hälbed kogutoodangu mahule.

Kulude tase kogutoodangu 1 rublale on alanenud 9,8 kopikat. Selle arvel saadud kokkuhoidu 1167 tuh. rbl. (11908 x 9,8).

T a b e l 4

Kulude tasemete mõjud

Kuluelement	Kulud kogutoodangu 1 rublale (kop.)		Hälbed	
	eelmisel aruandeaastal		kogutoodangu 1 rublale (kop.)	kogutoodangule (tuh. rbl.)
	2	3	4	5
1. Tooraine ja põhimaterjalid ilma jähätmeteta	31,5	30,3	- 1,2	- 143
sealhulgas ostenud tooted ja pooltooted	13,7	14,6	+ 0,9	+ 107
2. Abi- ja muud materjalid	2,4	2,9	+ 0,5	+ 60
3. Mujalt saadud kütus	0,9	0,5	- 0,4	- 48
4. Igat liiki mujalt saadud energia	0,8	0,9	+ 0,1	+ 12
5. Põhi- ja täiendav töötasu	44,5	37,5	- 7,4	- 881
6. Sotsiaalkindlustuse eraldamised	3,4	2,9	- 0,5	- 60
7. Põhivahendite amortisatsioon	3,9	3,7	- 0,2	- 24
8. Muud rahalised kulud	3,4	2,7	- 0,7	- 83
Kokku	90,8	81,0	- 9,8	-1167

Kokkuhoid on toimunud enamikes kuluelementides, on tõusnud ainult kulud abimaterjalidele ja energiale. Suurim kokkuhoid on saavutatud põhi- ja täiendava töötasu osas.

3. KAUBATOODANGU OMAHINNA ÜLDINE PLAANI TÄITMINE

Kaubatoodangu omahinna aruande põhjal uuritakse, kuidas ettevõtte täitie omahinna plaani kogu kaubatoodangu osas ning eraldi võrreldava ja mittevõrreldava kaubatoodangu osas. Selleks leiame omahinna hälbed.

T a b e l 5

Kaubatoodangu omahinna hälbed

(tuh. rbl.)

Näitaja	Aruandeaasta tegeliku kaubatoodangu täisomahind		Hälve plaanist (kokkuhoid -, ülekulu +)	
	plaanilises omahinnas	tegelikus omahinnas	tuh. rbl.	protsentides
1. Kogu kaubatoodang	10 382	10 045	-337	- 3,2
Sealhulgas:				
a) võrreldav	9 759	9 443	-316	- 3,2
b) mittevõrreldav	623	602	- 21	- 3,4

Kogu kaubatoodangu omahind võrreldes plaaniga on alanenud 3,2 % ning selle arvel saadi kokkuhoidu 337 tuh.rbl. Võrreldava kaubatoodangu omahind on alanenud 3,2 % ja mittevõrreldava kaubatoodangu omahind 3,4 %, kokkuhoidu saadi vastavalt 316 tuh. rbl. ja 21 tuh. rbl.

Toodangu omahinna analüüsi käigus tuleb selgitada, miks võrreldava ja mittevõrreldava toodangu omahind ei alane ühtlaseks. Põhjusteks võivad olla võrreldava ja mittevõrreldava toodangu plaanide erinev täitmise tase, ebaõige kulude jaotamine võrreldavale ja mittevõrreldavale toodangule, plaaniliste kalkulatsioonide kunstlik tõstmine jne.

Ülaltoodud andmete alusel selliseid põhjusi pole väi-
malik välja tuua. Selleks tuleb koguda täiendavaid andmeid,
kasutada esmaseid raamatupidamise dokumente ning uurida
tehnilis-majanduslikke näitajaid.

Omahinna plaani täitmise kontrollimisel on vaja sel-
gitada, kuidas on plaan täidetud kirjete lõikes. Selleks
kõrvutatakse tegeliku kaubatoodangu plaanilist ja tegelik-
ku omahinda kulukirjete järgi.

T a b e l 6

Kaubatoodangu omahind

Kulukirje	Tegelik kauba- toodang		Hälve plaanilisest omahinnast		
	plaanilises omahinnas (tuh. rbl.)	tegeli- kus oma- hinnas (tuh.rbl.)	tuh. rbl.	%	% plaani- lisse täisoma- hinda
1	2	3	4	5	6
1. Tooraine ja materjalid	2 273	2 158	-115	-5,1	-1,1
2. Tagastatavad jäätmelised (ar- vatakse maha)	140	126	+ 14	+10,0	+0,1
3. Ostetud tooted, pooltooted ja kooperiseeriva- te ettevõtete teenused	1 744	1 740	- 4	- 0,2	-
4. Tootmistõõlis- te põhi- ja täiendav palk	1 997	1 962	-35	- 1,8	-0,3
5. Sotsiaalkind- lustuse eral- dised	154	151	- 3	- 0,2	-
6. Juurutamise kulud	43	30	-13	- 3,1	-0,1
7. Kaod praagist	-	39	+39	-	+0,4
8. Tsehhikulud	2 689	2 509	- 180	- 6,7	-1,8

	1	2	3	4	5	6
9. Tehase üld- kulud	1 053	983	-70	-6,8	-0,7	
Toodangu tootmis- omahind	9 813	9 446	-367	-3,7	-3,5	
10. Tootmisvälised kulud	569	599	+ 30	+5,3	+0,3	
Toodangu täie- omahind	10 382	10 045	-337	-3,2	-3,2	
=====						

Tabelist näeme, et kõigi planeeritavate tootmisomahinda kuuluvate kulude osas on tegemist kokkuhoiuga.

Kogu ökonoomia on 337 tuh. rbl. ehk 3,2 % plaanilisest täisomahinnast. Kokkuhoid oleks suurem, kui ettevõttes poleks olnud kadusid praagist 39 tuh. rbl. ja tootmisvälistes kuludes ülekulu 30 tuh. rbl.

Kaubatoodangu täisomahinna alanemine 3,2 % võrra on saadud tooraine ja materjalide arvel (1,1 %); tootmistööliste palga arvel (0,3 %), juurutamise kulude arvel (0,1 %); juh-timise kulude arvel (2,5 %). Samaaegselt kaod praagist vä-hendasid ökonoomiat 0,4 % ja tootmisväliste kulude suurene-mine 0,3 %. Täpsemaid arvutusi on võimalik teha eraldi võr-reldava ja mittevõrreldava kaubatoodangu omahindade alusel.

4. KAUBATOODANGU ÜHELE RUBLALE LANGEVATE KULUDE ANALÜÜS

Ettevõtte rentaabluse ja kasumi tõstmise peamine vahend on süstemaatiline kaubatoodangu omahinna alandamine. Rentaablust, kasumit ja omahinda seovad kulud kaubatoodangu ühele rublale, mis saadakse, kui kaubatoodang täisomahinnas jagada kaubatoodanguga ettevõtte hulgihindades (ilma käibemaksuta).

Analüüs peab selgitama, kuidas ettevõtte on täitnud plaanis toodud kaubatoodangu omahinna alandamise ülesande. Omahinna planeerimisel arvutab ettevõtte kaubatoodangu kulude taseme eelmisel aastal kehtivates hindades. Eelmise aasta hindades tuuakse kaubatoodang, materjalid, tooraine, kütus, eelmise aasta tariifides energiakulu ja transpordikulud. Selgitatakse välja kulude alanemine seoses tehnoloogilise protsessi täiustamisega, tööde mehhaniseerimise ja automatiseerimisega, tooraine ning materjalide kokkuhoiuga ja teiste tehnilis-majanduslike abinõude rakendamisega, kusjuures tuleb arvesse võtta struktuuri muutusi kaubatoodangus. Pärast seda tehakse korrektiivid, mida põhjustab toodangu, materjalide ja tooraine hindade muutumine, energia ja vedude tariifide muutumine jm., et saada toodangu plaaniline täisomahind.

T a b e l 7

Kaubatoodangu ühele rublale langevad kulud

Näitaja	Eelmisel aastal	Aruandeaasta plaan eelmise aasta hindades	Aruandeaasta plaan
1. Kaubatoodang (tuh.rbl.)	9 300	10 900	10 780
2. Omahind (tuh. rbl.)	8 463	9 603	9 583
3. Kulud kaubatoodangule ühe rubla kohta (kop.)	91,0	88,1	88,9

Tabelist näeme, et eelmisel aastal olid kulud ühe kaubatoodangu rubla kohta 91 kopikat, aruandeaastaks planeeriti kulude tase 88,9 kopikat. Aruandeaasta plaaniline kulude tase eelmise aasta hindades on 88,1 kopikat. Seega planeeris ettevõtte alandada kulusid kaubatoodangu ühele rublale 2,9 kopikat (91,0-88,1). Seoses toodangu hindade alandamisega ning materjalide hindade muutumisega vähenes kokkuvõtteks 0,8 kopikat ja moodustas 2,1 kopikat (91,0 - 88,9).

Kaubatoodangu aruande järgi on aruandeaastal välja lastud kaubatoodangut eelmise aasta hinnas 11 730 tuh. rbl. ning selle omahind eelmise aasta omahinnas on 10 080 tuh. rbl. Seega on kulud kaubatoodangu ühele rublale 85,9 kop. Järelikult on võrreldavates tingimustes alandatud kulusid kaubatoodangu ühele rublale 5,1 kopikat (91,0 - 85,9) ning kogu ökonoomia sellest 598 tuh. rbl. (11 730 x 5,1).

Aruandeaasta tegelike kulude alandamist kaubatoodangu ühele rublale võrreldes plaaniliste kuludega mõjutavad järgmised tegurid.

1. Hälbed plaanilisest toodangu struktuurist.
2. Hälbed toodete omahindades.
3. Plaanis mittearvestatud materjalide hindade muutumine ning energia ja vedude tariifide muutumine.
4. Plaanis mittearvestatud toodangu hindade muutumine.

Peale nimetatud tegurite sõltub omahinna absoluutne ökonoomia (või ülekulu) ka väljalastava toodangu mahu muutusest.

Ettevõtte kaubatoodangu omahinna aruandes on vajalikud andmed, et leida eespool nimetatud tegurite mõjud kuludele kaubatoodangu ühe rubla ja kaubatoodangu omahinna üldise hälbe kohta.

Koostame järgmise tabeli (vt. tabel 8, lk. 19).

Tabeli andmetest näeme, et lähtudes plaanilistest kuludest kaubatoodangu ühele rublale planeeriti nende kulude alanemine võrreldes eelmise aastaga 2,1 kopikat (91,0 - 88,9). Ökonoomia omahinna alandamisest pidi moodustama 226 tuh. rbl. (10 780 x 2,1). Tegelikult alandas ettevõtte

Kulud kaubatoodangu ühele rublale

Mõitaja	Kauba- toodang (tuh. rbl.)	Oma- hind (tuh. rbl.)	Kulud kauba- too- dangu ühele rubla- le (kop.)	Mõitajate arvutamise tingimused				
				Toodan- gu maht	Too- dangu struk- tuur	Kulu- de tase	Materja- lide hind ja energia ning ve- dude ta- riifid	Toodan- gu hin- nad
1. Eelmise aasta tegelikud tulemused	9 300	8 463	91,0	—	—	—	—	—
2. Aruandeaasta plaan	10 780	9 583	88,9	pl.	pl.	pl.	pl.	pl.
3. Toodangu tegelik maht, muud tingimused on plaanilised	11 600	10 312	88,9	teg.	pl.	pl.	pl.	pl.
4. Toodangu tegelik väljalase plaaniliste normide juures	11 600	10 382	89,5	teg.	teg.	pl.	pl.	pl.
5. Tegelik toodangu maht ja tegelikud kulud plaanilistes hindades	11 600	10 057	86,7	teg.	teg.	teg.	pl.	pl.
6. Tegelik toodangu maht ja tegelikud kulud plaanilistes toodangu hindades	11 600	10 045	86,6	teg.	teg.	teg.	teg.	pl.
7. Aruandeaasta tegelikud tulemused	11 546	10 045	87,0	teg.	teg.	teg.	teg.	teg.

Tähistused tabelis: pl. - plaaniline
 teg. - tegelik

kulusid kaubatoodangu ühele rublale 4 kopikat (91,0 - 87,0) ja eai õkonoomiat 464 tuh. rbl. ($11\ 600 \times 4,0$).

Seega alandas ettevõtte kulusid kaubatoodangu ühele rublale 1,9 kopika võrra rohkem kui seda planeeriti (4,0-2,1) ja sai omahinna alandamisest üleplaanilist õkonoomiat 238 tuh. rbl. (464 - 226).

Kui ettevõtte tegeliku kaubatoodangu väljalaske juures oleks skilitanud plaanilise toodangu struktuuri ja toodete omahinna, siis kulud kaubatoodangu ühele rublale oleksid jäänud plaanilisele tasemele. Ettevõtte oleks saanud täiendavat õkonoomiat üleplaanilise toodangu mahu arvel plaanilise kulude alanemise juures. Meie näites on see õkonoomia 17 tuh. rbl. [$(11\ 600 - 10\ 780) \times 2,1$].

Tabelis on arvutatud kaks kulude näitajat kaubatoodangu ühele rublale, lähtudes plaanilistest kuludest toodangule. Plaanilised kulud kaubatoodangu ühele rublale (88,9 kop.) on arvutatud plaaniliste kulude ja toodangu plaanilise struktuuri juures. Sama näitaja plaaniliste normide juures tegelikule toodangu mahule (89,5 kop.) on arvutatud lähtudes plaanilistest kuludest ja tegelikust toodangu struktuurist. Vahe nende kahe näitaja vahel (0,6 kop.) iseloomustab struktuurinihete mõju kulude erinevusele plaanist kaubatoodangu ühe rubla kohta. Struktuurinihete mõjul suurenesid kulud 70 tuh. rbl. (10 382 - 10 312).

Näitaja 86,7 kop. on saadud tegeliku toodangu mahu ja tegelike kulude juures, mis on ümber arvutatud plaanilistesse hulgihindadesse ning plaanilistesse tooraine ja materjalide hindadesse ning tariifidesse. Eespool nägime, et näitaja 89,5 kop. on saadud toodangu tegeliku struktuuri ja plaaniliste kulude juures. Mõlemal juhul on toodang plaanilistes hulgihindades. Vahe nende kahe näitaja vahel iseloomustab toodete omahindade üleplaanilise alandamise mõju kuludele kaubatoodangu ühe rubla kohta. Antud ettevõttes alanen kulude tase selle arvel 2,8 kop. (89,5 - 86,7) säästeti 325 tuh. rbl. (10 382 - 10 057).

Tegelike tooraine ja materjalide hindade ning veotariifide, kuid toodangu plaaniliste hulgihindade juures on ku-

lud tegeliku kaubatoodangu ühele rublale 86,6 kop. Plaani-
liste tooraine ja materjalide hindade ning energia- ja veo-
tariifide korral olid need kulud 86,7 kop. Seega tooraine
ja materjalide hindade ning tariifide alanemise arvel hoi-
ti kokku kaubatoodangu ühe rubla kohta 0,1 kop. (86,7-86,6),
mis suurendab üldist ökonoomiat 12 tuh. rbl. (10 057-10 045).

Tegelikud kulud kaubatoodangu ühele rublale aruande-
aastal kehtivates hulgihindades on 87,0 kop. Samad kulud
tegeliku kaubatoodangu kohta plaanilistes hulgihindades on
86,6 kop. Järelikult hulgihindade muutumise arvel suurene-
sid kulud kaubatoodangu ühele rublale 0,4 kop. (87,0-86,6).

Hulgihindade alanemise arvel vähenes kaubatoodangu mah-
sumus 54 tuh. rbl. (11 600 - 11 546). Üldine ökonoomia vä-
henes selle arvel 46 tuh. rbl. (54 x 86,6).

Seega on üleplaaniline kulude alanemine 1,9 kop. kauba-
toodangu ühele rublale ja täiendav ökonoomia 238 tuh. rbl.
saavutatud järgmiste tegurite mõjul.

T a b e l 9

Kuludele kaubatoodangu ühe rubla kohta ja täiendavale
ökonoomiale mõjuvad tegurid

Tegur	Mõju kuludele kaubatoodangu ühe rubla kohta (kop.)	Mõju täien- davale öko- noomiale (tuh.rbl.)
1. Toodangu mahu muutumine	-	+ 17
2. Toodangu struktuuri muutumine	+ 0,6	- 70
3. Toodete omahindade üleplaani- line alandamine	- 2,8	+325
4. Tooraine, materjalide hindade ja energia- ning vedude tarii- fide muutumine	- 0,1	+ 12
5. Toodangu hulgihindade muutu- mine	+ 0,4	- 46
Kokku	- 1,9	+238

Kui ettevõtte planeerib toodangu väljalaset sortide järgi, siis toodangusortide muutumine mõjutab kulusid kaubatoodangu ühele rublale. Analüüsi käigus tuleb välja tuua nimetatud teguri mõju nii kuludele kaubatoodangu ühe rubla kohta kui ka üldisele kokkuhoiule.

Analüüsitav ettevõtte ei täitnud toodangu sordilisuse plaani. Selle arvel oli kaubatoodangu maksumus 106 tuh. rbl. madalam. Järelikult, tegelik kaubatoodang plaanilise sordilisuse juures kehtivates ettevõtte hulgihindades on 11 652 tuh. rbl. ($11\,546 + 106$). Tegelikud kulud kaubatoodangule on 10 045 tuh. rbl. Seega on kulud kaubatoodangu ühele rublale 86,1 kop. ($10\,045 : 11\,652$). Antud juhul pole üleplaaniline kulude alandamine kaubatoodangu ühele rublale mitte 1,9kop., vaid 2,8kop. $1,9 + (87,0 - 86,1)$ ning täiendava ökonoomia summa mitte 238 tuh. rbl., vaid 344 tuh. rbl. ($238 + 106$). Samuti tuleb arvutada sordilisuse plaani ületamise mõju kuludele kaubatoodangu ühe rubla kohta ja kokkuhoiu absoluutsele suurusele.

Tuleb leida tootmisprotsessis loodud kasumi suurus ning tootmise rentaaclus. Meie näites on planeeritud kasumi suuruseks 1197 tuh. rbl. ($10\,780 - 9583$), tegelikult saadi kasumit 1501 tuh. rbl. ($11\,546 - 10\,045$), seega rohkem 304 tuh. rbl., mida mõjutavad tabelis 9 (vt. lk. 21) toodud tegurid. Vaatame, kuidas leida nende tegurite mõjud üleplaanilisele tootmiskasumile.

Kaubatoodangu mahu muutuse mõju leidmine. Tegelik kaubatoodangu mahu, plaanilise struktuuri ning plaaniliste kulude juures oleks kasumi suuruseks 1288 tuh. rbl. ($11\,600 - 10\,312$). Plaaniline kasumisumma planeeritud toodangu mahu ja struktuuri korral on 1197 tuh. rbl. Seega on toodangu mahu suurenemise arvel saadud täiendavat kasumit 91 tuh. rbl. ($1288 - 1197$).

Teostades arvutused kaubatoodangu omahinda üleplaaniliselt alandavate teguritega, saame nende mõjud üleplaanilisele kasumile.

Toodangu struktuuri muutumine	- 70 tuh. rbl.
Toodangu hulgihindade muutumine*	- 54 "-
Toodete omahindade muutumine	+325 "-
Tooraine, materjalide hindade ja vedude ning energia tariifide muutumine	+ 12 "-

Eespool toodud tegurite arvel saadi üleplaanilist kasumit 304 tuh. rbl. $(91 - 70 - 54 + 325 + 12)$. Kasutades plaanilist ja tegelikku kasumisummat, saame välja tuua tootmise rentaablu. Arvutame selle kasumi suhtena kaubatoodangu omahinda.

Rentaabluse tasemeks planeeriti 12,5 % $(\frac{1197 \times 100}{9583})$.

Eespool toodud tegurite mõjul kujunes tegelikuks rentaablu tasemeks 15,0 % $(\frac{1501 \times 100}{10\ 045})$.

* Vt. arvutust lk.21.

5. VÕRRELDAVA KAUBATOODANGU OMAHINNA ALANDAMISE ANALÜÜS

Kõrvuti kuludega kaubatoodangu ühele rublale arvutatakse ka võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamine.

Üleplaanilise õkonoomia suurust võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamisel mõjutavad samad tegurid, mis kulusid kaubatoodangu ühele rublale, v. a. toodangu hulgihindade muutumine.

Kaubatoodangu omahinna aruandest saame vajalikud andmed, mis kajastavad võrreldava kaubatoodangu omahinda.

1. Plaanilise võrreldava kaubatoodangu omahind (tuh. rbl.):

a) eelmise aasta keskmises omahinnas	9 600
b) aruandeaasta plaanilises omahinnas	9 216
c) omahinna alandamise plaaniline ülesanne (protsentides)	4,0
2. Tegelikult võrreldava kaubatoodangu omahind (tuh. rbl.):

a) eelmise aasta keskmises omahinnas	10 154
b) aruandeaasta plaanilises omahinnas	9 759
c) aruandeaasta tegelikus omahinnas	9 443
d) tegelik omahinna alandamine aruandeaasta tegelikes hindades (protsentides)	7,0
3. Tooraine, materjalide, kütuse, ostetud pooltoodete hindade, elektri- ning soojuseenergia ja vedude tariifide muutumine võrreldes plaaniliste hindade ja tariifidega (tuh. rbl.)- 10

Andmetest näeme, et plaaniline võrreldava kaubatoodangu alandamise üleeenne oli 4 % ja planeeritud õkonoomia 384 tuh. rbl. (9600 - 9216). Tegelikult alaneb võrreldava kaubatoodangu omahind 7 % ja saadi õkonoomiat

711 tuh. rbl. (10 154 - 9443). Seega on üleplaaniline alanemine 3 % (7,0-4,0) ja üleplaaniline kokkuvõid 327 tuh. rbl. (711 - 384).

Ettete tootis võrreldavat kaubatoodangut eelmise aasta omahinnas rohkem 554 tuh. rbl. (10 154 - 9600) eest. Muudel võrdsetel tingimustel sästeti selle arvel täiendavalt 22 tuh. rbl. ($\frac{554 \times 4,0}{100}$).

Kui poleks rikutud võrreldava kaubatoodangu plaanilist struktuuri, siis selle tegeliku mahu juures (10 154 tuh. rbl.) plaanilise normi alusel oleks ökonoomia 406 tuh. rbl. ($\frac{10\,154 \times 4,0}{100}$).

Tegelik vahe eelmise aasta ja aruandeaasta plaanilise omahinna vahel on 395 tuh. rbl. (10 154 - 9759).

Kahe viimase summa erinevus 11 tuh. rbl. (406 - 395) on tingitud toodangu struktuurinihetest. Antud juhul on ettevõtte toodangus suurenenud selliste toodete erikaal, mille omahinna alandamise ülesanded on väiksemad. Seoses sellega omahind kallines 0,1 % ($\frac{11 \times 100}{10\,154}$).

Võrreldes kaubatoodangut plaanilises ja tegelikus omahinnas, saame välja tuua toodete kulude muutumise mõju võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamisele.

Meie näites saadi täiendavat ökonoomiat kulude vähendamise arvel 316 tuh. rbl. (9759 - 9443). Seetõttu alanes omahind 3,1 % ($\frac{316 \times 100}{10\,154}$).

Kaubatoodangu aruandes on näidatud, et hindade ja tariifide muutus alandas võrreldava kaubatoodangu omahinda 10 tuh. rbl. Seega langeb kulude vähendamisest ettevõtte arvele 306 tuh. rbl. (316 - 10) ehk 3,0 %.

Ettevõtte alandas üleplaaniliselt võrreldava kaubatoodangu omahinda. See toimus järgmiste tegurite mõjul (vt. tabel 10, lk. 26).

T a b e l 10

Tegurite mõjud võrreldava kaubatoodangu
omahinnale

Tegur	Summa tuh. rubl. (ökonoomia +, ülekuulu -)	Erikaal (%)
1. Toodangu mahu suurenemine*	+ 22	-
2. Võrreldava kaubatoodangu struktuuri muutumine	- 11	+ 0,1
3. Tootmiskulude vähendamine	+306	- 3,0
4. Hindade ja tariifide alane- nemine	+ 10	- 0,1
K o k k u	+327	- 3,0
=====		

* Antud teguri mõju on võimalik välja tuua ainult absoluutse summana.

6. MATERIAALSETE KULUDE ANALÜÜS

Toodangu omahinna analüüsi käigus tuleb välja tuua kõik tegurid, mis mõjutavad omahinna kujunemist. Samuti on vaja selgitada, kas ettevõttes on reserve edasiseks omahinna alandamiseks. Sellist analüüsi saab teha kulukirjete lõikes.

Otseste materiaalsete kulude erikaal kaubatoodangu omahinnas on kõrge. Aruandeaastal moodustasid need vaadeldavas ettevõttes 37,5 % kõigist tootmiskuludest.

Hoolikalt tuleb uurida tegelike kulude hülbeid plaanilistest ja selgitada, millised on võimalused edasiseks materiaalsete kulude vähendamiseks.

Otseste materiaalsete kulude suurusele avaldavad mõju järgmised põhitegurid.

1. Toodangu maht.
2. Toodangu struktuur.
3. Tooraine ja materjalide kulunormid.
4. Materjalide ja tooraine vahetamine.
5. Tooraine ja materjalide hinnad koos veokuludega.

Struktuurinihete tegur avaldab mõju aile, kui ettevõtte laseb välja kas kaka või rohkem erineva materjalimahukusega toodet.

Et leida, kuidas need tegurid mõjutavad otseseid materiaalseid kulusid, tuleb kasutada tootmis-, tehnika- ja finantsplaani andmeid (kaubatoodangu omahinna koondkalkulatsioon) ja kaubatoodangu omahinna aruandeid.

Tabelist 11 (vt. lk. 28) on näha, et tooraine ja materjalide tegelikud kulud võrreldes plaaniga suurenesid 84 tuh. rbl. võrra. Kaubatoodangu väljalaske plaan täideti 107,6 %. Toodangu plaanilise struktuuri ja plaaniliite kulunormide ning tegeliku mahu juures oleks tooraine ja ma-

T a b e l 11

Otsesed materiaalsed kulud

(tuh. rbl.)

Hhitaja	Kulud kogu kaubatoodangule			H ä l v e			
	kinnitatud plaani järgi	plaaniliste normide jär- gi tegeliku- le toodangu mahule	tege- likud	kokku	toodan- gu mahu arvel	toodangu atruktuu- ri arvel	kulude taseme arvel
1. Tooraine ja materjalid (v. a. tagastatavad jäätmad)	1 948	2 133	2 032	+84	+148	+37	-101
2. Ostetud tooted ja pool- tooted	1 584	1 744	1 740	+156	+120	+40	- 4

terjalide kulu olnud 2096 tuh. rbl. ($\frac{1948 \times 107.6}{100}$), seega 148 tuh. rbl. plaanist suurem.

Tooraine ja materjalide kulu plaaniliste normide alusel tegelikule toodangu mahule tegeliku struktuuri juures on 2133 tuh. rbl. Struktuurinihete tõttu on kulutatud toorainet ja materjale rohkem 37 tuh. rbl. (2133-2096). Tooraine ja materjalide erikulude* vähendamisega saavutati kokkukohoidu 101 tuh. rbl. (2133 - 2032).

Ostetud tooteid ja pooltooteid on kulutatud plaanist rohkem 156 tuh. rbl. võrra. Ülekulu on põhjustanud kaubatoodangu mahu muutus 120 tuh. rbl. võrra ja struktuurinihked 40 tuh. rbl. võrra. Ostetud toodete ja pooltoodete kokkukohoidlikust kasutamisest on saadud ökonoomiat 4 tuh. rbl.

Tooraine ja materjalide kulude taset mõjutavad paljud tegurid. Nimetame siin peamised.

1. Erikulude muutumine.
2. Jäkkide arvu ja struktuuri muutumine.
3. Materjalide asendamine ja retseptuuride muutmine.
4. Koopereerimishangete muutumine.
5. Hindade ja tariifide muutmine kehtestatud korra kohaselt.
6. Transpordi- ja ettevalmistuskulude muutumine.

Meie näites sai ettevõtte materiaalsete kulude muutmise arvel säästu 101 tuh. rbl. Aruandest näeme, et hindade ja tariifide alandamise tõttu saadi kokkukohoidu 12 tuh. rbl. Jäkkide hulga ja struktuuri muutmise mõju leidmiseks tuleb kasutada kaubatoodangu omahinna aruande andmeid.

Jäkgid tooraine hinnas olid meie ettevõttes 469 tuh. rbl. ja võimalikus kasutamise hinnas 126 tuh. rbl. Jäkki de hulga leidmisel tuleb arvesse võtta hindade ja tariifi de muutmist. Tegelik materjalide kulu toodangu tegelikule mahule oli 2158 tuh. rbl., sama plaanilistes hindades aga 2170 tuh. rbl. (2158 + 12). Seega moodustas hindade muut-

* Erikulu on mingi tooraine ja materjali kulu kindla toote valmistamiseks.

mine 0,6 % ($\frac{12 \times 100}{2170}$). Arvestades hindade muutmist, saame arvutada järelikult maksumuse plaanilises tooraine hinnas ning see on 472 tuh. rbl. ($469 \times 1,006$). Kaod järelikult moodustavad seejuures 346 tuh. rbl. ($472 - 126$). Tegelikult kaubatoodangu mahu kohta plaaniliste normide alusel oleksid kaod järelikult 384 tuh. rbl. Järelikult sai ettevõtte järelikult vähenemisest süüdistu 38 tuh. rbl. ($384 - 346$).

Plaani täitmise käigus võib ettevõtte asendada defitsiitseid ja kalleid materjale küllaldaselt saadavate odavamate materjalidega tingimusel, et toodangu kvaliteet ei kannataks. Selline asendamine võimaldab kokku hoida kulusid materjalile. Materjalide asendamise mõju toodangu omahinnale leitakse tegelikult toodangu mahule kulutatud materjalide maksumuse plaaniliste kulunormide ja hindade ning tegelikult kulutatud materjalide maksumuse vahena.

Materjalide asendamise (retseptuuri muutmise) mõju saab leida kulude normatiivse arvestuse andmete alusel (kus seda peetakse) või arvestuslikul teel. Meie ettevõttes saadi materjalide asendamisest süüdistu 42 tuh. rbl.

Valmistamise asemel sai meie ettevõtte 1000 detailikoopereerimise korras. Plaaniliste normide järgi oleks kulutatud igale detailile toorainet ja materjale 3 rubla eest. See tõi materiaalses kuludes süüdistu 3 tuh. rbl. (3×1000).

Toodangu valmistamiseks kulutatud tooraine ja materjalide maksumus sõltub peale hindade muutumise ka transpordi- ja varumiskulude muutumisest. Antud juhul on planeeritud transpordi- ja varumiskulude tasemeks 5 % preiskurandi hinnast. Tegelikult kulutatud tooraine ja materjalide maksumus oli 2158 tuh. rbl., maksumus preiskurandi hindade järgi 2053 tuh. rbl. Seega moodustasid transpordi- ja varumiskulud 105 tuh. rbl.

Transpordi- ja varumiskulud plaanilise taseme järgi oleksid pidanud olema 103 tuh. rbl. $\left[\frac{(2053 + 12) \times 5}{100} \right]$. Järelikult oli nimetatud kulude osas ülekulu 2 tuh. rbl.

Koondame nende tegurite mõjud kokku.

Tooraine ja materjalide kulude muutumine
kokku

-101 tuh. rbl.

sellest:

tooraine ja materjalide hindade muutmise mõjul	-12	—"
jääkide hulga ja struktuuri muutumise mõjul	-38	—"
materjalide asendamisest	-42	—"
koopereerimise muutumise mõjul	- 3	—"
transpordi- ja varumiekulude taseme muutumise mõjul	+ 2	—"
muude tegurite mõjul	- 8	—"

Muude tegurite mõju on seotud kõrvalekaldumisega kulunormidest ja seda saab analüüsida toodete kalkulatsioonide põhjal.

Tegurid, mis mõjuvad tootmistõõliste palgale

(tuh. rubl.)

Mõitaja	Kulud väljalastud kauba- toodangule				H ä l b e d		
	kinni- tatud plaani järgi	plaaniliste normide jär- gi tegeliku- le toodangu mahule	tege- li- kult	kokku	sealhulgas		
					toodan- gu ma- hu muu- tumise arvel	toodangu struktuu- ri muutu- mise ar- vel	kulude ta- seme muu- tumise ar- vel
1. Tootmistõõliste palk	1 902	1 997	1 962	+ 60	+ 145	- 50	- 35
2. Kaubatoodang ette- võtte hulgihinna	10 780	11 600	11 600	x	x	x	x

Täpsemat analüüsi, s. t. põhjuste selgitamist on võimalik läbi viia toodete kalkulatsioonide põhjal.

Sotsiaalkindlustuse eraldisi tasutakse kindla määra alusel palgafondist. Tegelik eraldiste hälvet plaanilisest mõjutavad samad tegurid mis palgafondigi.

7.2. Palgafondi kasutamise analüüs

Palgafondi üldsuuruse kinnitab ettevõttele kõrgemalseisev organisatsioon ning selle õige kasutamine on tähtis rahvamajanduslikust aspektist lähtudes.

Palgafondi kasutamise analüüsimisel tuleb uurida järgmisi küsimusi.

1. Absoluutsed ja suhtelised hälbed palgafondist.
2. Hälbed palgafondist töötajate liikide järgi ja tegurid, mis neid esile kutsuvad.
3. Keskmise palga ja tööviljakuse kasvutempode vastavus.
4. Palgafondi kasutamine ja tegurid, mis kutsuvad esile suhtelised hälbed sellest.

Kehtiva korra kohaselt võivad ettevõtted kulutada tööstusliku tootmispersonali palgafondi rangelt vastavuses tootmisprogrammi täitmisega. Tootmisprogrammi ületamise korral võivad ettevõtted suurendada palgafondi 0,6 - 0,9 % iga toodangu plaani ületamise protsendi eest. Plaani täitmata jäämise korral tuleb palgafondi vähendada samas ulatuses. Paranduskoefitsiendi suurus sõltub palgafondi erikaalust ja preemiate osatähtsusest.

Riigipangas kontrollitakse eelnevalt palgafondi väljamaksmise õigsust, et vältida palgafondi põhjendamatu suurendamist. Palgafondi kasutamist analüüsitakse tööjõuplaani täitmise aruande põhjal.

Meie ettevõttes iseloomustavad palgafondi kasutamist järgmised andmed.

Tootva personali plaaniline
palgafond

4253 tuh. rbl.

Tegelik palgafond

4445 -"-

Seega on palgafondi kulutatud plaaniet rohkem 192 tuh. rbl. (4445 - 4253), mida nimetatakse absoluutseks hälbeks. Absoluutsed hälbed ei iseloomusta palgafondi kasutamist küllaldaselt, sest puudub side toodangu plaani ületamisega.

Palgafondi kasutamisele (ülekulule või kokkuhoiule) tuleb hinnang anda suhteliste hälvete alusel. Viimased arvutatakse tegelikult kulutatud palgafondi suuruse ja korrigeeritud plaanilise palgafondi vahena. Korrigeeritud plaaniline fond saadakse plaanilise fondi korrigeerimisel toodangu plaani ületamisega ja kehtestatud paranduskoefitsiendiga.

Meie ettevõttes täideti kogutoodangu plaan 106,6 % ja iga plaani ületamise protsendi eest võib palgafondi rohkem välja maksta 0,8 % võrra. Järelikult on võimalik suurendada plaanilist palgafondi 5,28 % ($6,6 \times 0,8$). Korrigeeritud plaanilise palgafondi suurus on 4478 tuh. rbl. ($\frac{4253 \times 105,28}{100}$).

Tegelikult kulutati palgafondi 4445 tuh. rbl. Seega saadi suhtelist säästu 33 tuh. rbl. (4478 - 4445).

Absoluutset hälvet palgafondist mõjutavad lõpparvestuses kaks tegurit:

töötajate arvu muutus;
keskmise palga muutumine.

Nende tegurite mõjude leidmiseks nii töötajate palgafondile kui ka töötajate kategooriate lõikes koostame analüütilise arvestuse (vt. tabel 13, lk. 36).

Töötajate palgafondi absoluutne ülekulu on 192 tuh.rbl., mida põhjustasid kolm tegurit:

- 1) tööliste arvu muutumine;
- 2) töötajate kategooriate osatähtsuse muutumine üldarvus;
- 3) keskmise palga muutumine töötajate kategooriate lõikes.

Tabel 13

Töötajate palgafondile mõjuvate tegurite arvutused

Töötajate liik	Töötajate arv		Aasta keskmine töötasu (rbl. ja kop.)		Palgafond (tuh. rbl.)			Hälbed (tuh. rbl.)		
	plaani järgi	tegelikult	plaaniline	tegelik	plaani järgi	töötajate tegeliku arvu ja plaanilise aasta keskmise palga järgi	tegelikult	kokku	sealhulgas arvu muutumise arvel	keskmise palga muutumise arvel
1. Tõelised	3200	3389	1009,68	1012,98	3231	3422	3433	+202	+191	+11
2. Õpilased	358	308	446,93	454,55	160	138	140	-20	-22	+2
3. Alaealised	250	250	600,00	600,00	150	150	150	-	-	-
4. Insener-tehnilised töötajad	421	426	1408,55	1417,84	593	600	604	+11	+7	+4
5. Teenistujad	83	81	1060,24	1074,07	88	86	87	-1	-2	+1
6. Noorem teenindav personal	23	23	521,74	521,74	12	12	12	-	-	-
7. Igat liiki valvetöötajad	28	26	678,57	730,77	19	18	19	-	-1	+1
Kokku	4363	4503	974,79	988,23	4253	4426	4445	+192	+173	+19

Ülekulu 173 tuh. rbl. ulatuses on tingitud töötajate arvu suurenemisest ja nende kategooriate osatähtsuste muutumisest.

Töötajate liikide plaanilise osatähtsuse säilimisel oleks kulutatud palgafondi töötajate tegeliku arvu ja plaanilise keskmise palga juures 4 389 tuh. rbl. ($4\,503 \times 974,79$). Seega töötajate arvu suurenemise tõttu kulutati palgafondi enam 136 tuh. rbl. ($4\,389 - 4\,253$).

Töötajate liikide tegelike osatähtsuste ja plaanilise keskmise palga juures oleks olnud palgafondi kulu 4426 tuh. rbl. Sellest järeldub, et töötajate liikide osatähtsuste muutmise tõttu töötajate üldarvus kulutati palgafondi rohkem 37 tuh. rbl. ($4426 - 4389$).

Töötajate kategooriate keskmise palga muutumise arvel maksti palku enam välja 19 tuh. rbl. ($4445 - 4426$).

Suurim ülekulu oli tööliste osas: 202 tuh. rbl., sellest tööliste arvu suurenemise tõttu 191 tuh. rbl. ja nende keskmise palga suurenemise tõttu 11 tuh. rbl. Teenistujaid oli vähem 2 inimese võrra ning selle arvel hoiti kokku nende palgafondi 1 tuh. rbl. Erinevus on väike seetõttu, et komplekteerimata olid väikepalgalised smetikohad.

Insener-tehniliste töötajate palgafondi ülekulu põhjustas nende arvu suurenemine ja keskmise palga kasv.

Tööliste palgafondi ülekulu põhjustas nende arvu kasv ja keskmise palga tõus. Miks on suurenenud tööliste arv, seda me siin ei puuduta, kuna sellel peatutakse tööjõuplaani täitmise analüüsi juures. Edasi uurime, mille mõjul suurenes keskmine palk. Meie näites kasvas keskmine palk plaanilise võrreldes 3,30 rbl. võrra ($1012,98 - 1009,68$).

Aasta keskmise palga muutust põhjustavad töötaja kasutamise ja keskmise tunnitasu muutumine.

Plaani järgi pidi iga tööline keskmiselt töötama 1870 tundi, tegelikult töötati 1809 tundi. Keskmiseks tunnitasuks planeeriti 54 kop., tegelik tasu oli 56 kop.

Kui igale töölisel oleks makstud tegelikult töötatud aja eest planeeritud keskmist tunnitasu, siis aasta keskmine palk kujuneks 976,86 rbl. suuruseks.

Seega tingisid aasta keskmise palga tõusu järgmised asjaolud.

Töötatud aja muutumine..... -32,82 rbl. (1009,68-976,86)
Keskmise tunnitasu muutumine +36,12 rbl. (1012,98-976,86)

K o k k u +3,30 rbl.

Keskmise tunnitasu muutumist põhjustavad muutused tööliste tööviljakuses ja mitmesugused täiendavad maksed.

Nii tükitööhinnete kui tariifijärgkude tasud näevad ette mitmeid täiendavaid makseid: täiendavad maksed tükitöölistele progressiivsete hinnete põhjal, preemiad, maksed rajoonikoefitsientide järgi, naturaaltasud ja tasuta kommunalteenuste maksumus, tasud väljateenitud aastate eest.

Planeerimata (mittetootlike) maksete hulka kuuluvad: tükitööliste lisatasu seoses töötingimuste muutumisega, ületunnitasud, täispäevaste ja vahetusesiseste tööseisakute eest makstav tasu.

Analüüsi käigus tuleb selgitada, mil määral mõjutasid keskmise tunnipalga muutust:

- 1) planeeritavate täiendavate maksete muutumine koos mittetootlike väljamaksetega;
- 2) tööliste tööviljakuse muutumine.

Analüüsitava ettevõttes oli planeeritavate täiendavate maksete summa plaani järgi 147 tuh. rbl. ja tegelikult 177 tuh. rbl. Plaani järgi pidid töölistel töötama 5984 tuh. tundi. Tegelikult töötati 6131 tuh. tundi. Seega moodustasid plaanilised täiendavad maksed tunnis 2,6 kop. ($\frac{147 \text{ tuh. rbl.}}{5984 \text{ tuh. rbl.}}$) ja tegelikult 2,9 kop. ($\frac{177 \text{ tuh. rbl.}}{6131 \text{ tuh. rbl.}}$). Maksed ületasid plaanilise taseme 0,3 kop. võrra.

Planeerimata väljamakseid oli 24,7 tuh. rbl. seega keskmiselt igale tunnile osanes neid 0,4 kop. ($\frac{24,7 \text{ tuh. rbl.}}{6131 \text{ tuh. rbl.}}$).

Tööliste keskmise tunnitasu kasvu 2 kop. (56-54) võrra põhjustasid

Planeeritavate maksete suurenemine 0,3 kop.

Mittetootlikud maksed 0,4 kop.
 Tööviljakuse kasv 1,3 kop.

Korrutades saadud tulemused ühe töölise poolt aastas keskmiselt töötatud töötundide arvuga, saame välja tuua aasta keskmisele palgale mõjuvate tegurite suuruse.

Töötatud aja muutumine.....	- 32,82 rbl.
Planeeritavate maksete suurenemine....	+ 5,41 rbl.
Mittetootlikud maksed	+ 7,22 rbl.
Tööviljakuse kasv	+ 23,49 rbl.
K o k k u	+ 3,30 rbl.

Aasta keskmise palga suurust mõjutavad tööle mitteil-
 mumised, nii need, mille puhul säilitatakse töötasu, kui
 ka need, mille puhul töötasu ei säilitata või tasutakse sot-
 siaalkindlustuse vahendite arvel.

7.3. Keskmise palga ja tööviljakuse kasvude vastavus

Analüüsi käigus tuleb välja tuua keskmise palga ja töö-
 viljakuse kasvu proportsioon.

Rahvamajanduses disproportsioonide vältimiseks peab töö-
 viljakuse kasv ennetama keskmise palga kasvu.

Analüüsitavas käitises iseloomustavad tööviljakuse ja
 keskmise palga dünaamikat järgmised andmed.

T a b e l 14

Tööviljakuse ja keskmise palga dünaamika

Näitaja	Aruandeaasta kesk- mine palk (%)		Tööviljakus (%)	
	vorreldes eelmise aastaga	vorreldes plaaniga	vorreldes eelmise aastaga	vorreldes plaaniga
1. Aasta keskmise töötaja kohta	118,0	101,2	118,9	103,0
2. Aasta keskmise töölise kohta	117,3	100,3	118,1	100,6
3. Tunni keskmine	107,7	103,7	108,3	104,0

Ühe töötaja tööviljakus kasvas võrreldes eelmise aastaga 18,9 % ja võrreldes plaaniga 3,0 %, keskmise palga kasv oli vastavalt 18,0 % ja 1,2 %.

Ühe tööliste tööviljakus kasvas eelmise aastaga võrreldes 18,1 % ja plaaniga võrreldes 0,6 %; palk kasvas vastavalt 17,3 % ja 0,3 %.

Ühe tööliste keskmine tunnitoodang kasvas võrreldes eelmise aastaga 8,3 % ja võrreldes plaaniga 4,0 %; keskmine tunnipalk vastavalt 7,7 % ja 3,7 %. Toodud andmetest näeme, et vaadeldavas käitises on tööviljakus kasvanud kiiremini kui keskmine palk.

Kasvude võrdlemisel tuleb arvestada, et nii töötaja kui tööliste tööviljakus sõltub väljalastava toodangu struktuurist. Kui toodang on muutunud töömahukamaks, siis tuleb seda arvestada.

Kõrvuti töö tasustamisega palgafondist on järjest suurem erikaal väljamaksetel materiaalse ergutamise fondist, mistõttu tuleb tööviljakuse kasvu võrdlemisel arvesse võtta kõigist allikatest saadud töötasu kasvu.

Vajalik on samuti arvutada kõigist allikatest saadud töötasu hulka ühele kaubatoodangu rublale. Nimetatud näitaja alusel võib hinnata tootmise efektiivsust.

7. 4. Palgafondi koostise analüüs

Objektiivse hinnangu andmiseks ettevõtte tööle palgafondi kasutamisel tuleb leida tegurid, mis põhjustavad selle suhtelist hälvet.

Tähtsamad neist on:

- 1) toodangu struktuurinihked;
- 2) otsese töötasu normidest kõrvalekaldumine toodete valmistamisel;
- 3) kõik mittetootlikud väljamaksed;
- 4) tüki- ja ajatöö osatähtsuse muutumine palgafondis;
- 5) tsehhi ja tehase üldkuludes arvestatavate palkade absoluutsed hälbed;

- 6) töötajate liikide (v. a. töölisel) palkade absoluutsed hálbed;
- 7) hálbed tükitöö eest tasutud palgas, mida põhjustavad normide ületamine.

Analüüsimiseks on vaja plaanilisi ja tegelikke andmeid palgafondi koostise kohta. Toome need vaadeldava käitise kohta.

T a b e l 15

Palgafondi koostis

(tuh. rubl.)

Palgafondi koostis	Kinnitatud Tegelikult plaani kulutatud järgi	
	1	2
<u>I. Tööliste palgafond</u>		
1. Tasud otseste tükitöö hinnete alusel	2100	2280
2. Tasud premiaalsete tükitöö hinnete alusel	-	-
3. Tasud progressiivsete tükitöö hinnete alusel	-	-
4. Täiendavad väljamaksed tükitöölistele progressiivsete hinnete järgi	-	-
5. Tükitööliste preemiad	80	75
6. Ajatöötasud tariifijärgkude alusel	700	670
7. Ajatööliste preemiad	67	102
8. Rajoonikoefitsiendi järgsed maksed	-	-
9. Täiendavad tasud tükitöölistele seoses töötingimuste muutumisega	-	9
10. Tasu ületunnitöö eest	-	7
11. Tasu tööseisakute eest	-	8
12. Korraliste puhkuste tasud	184	196
13. Tasuta kommunalteenuste ja naturaalseste tasude maksumus	-	-
14. Tasud väljateenitud aastate eest	-	-
15. Muud palga liigid	100	86
Kokku tööliste palgafond	3231	3433

	A	1	2
<u>II. Töötajate teiste liikide</u> <u>palgafond</u>			
1. Põhitöötasu		954	940
2. Rajoonikoefitsiendi järgsed maksed		-	-
3. Korraliste puhkuste tasud		71	72
4. Tasud väljateenitud aastate eest		-	-
5. Muud palga liigid		-	-
Töötajate teiste liikide palga- fond kokku		1022	1012
Kokku töötajate palgafond		4253	4445

Palgafondi suhteline hälve kujuneb eelkõige toodangu struktuurinihete (toodete erineva töömahukuse) tõttu ja toodete valmistamiseks kulutatud otsese töötasu normidest kõrvalekaldumiste alusel.

Nimetatud tegurite mõjude leidmiseks tuleb kasutada toodangu plaaniliste koondkalkulatsioonide, kaubatoodangu omahinna ja tootmistööliste palga aruannete andmeid.

Kaubatoodangu omahinda arvestatud tootmistööliste palk analüüsitavas käitises on järgmine.

Plaani järgi	1902 tuh. rbl.
Plaaniliste normide järgi tegelikule kaubatoodangu mahule	1997 tuh. rbl.
Tegelikult	1962 tuh. rbl.

On vaja teada, et kaubatoodangu omahinda kantud tootmistööliste palga summa ei lange kokku kogutoodangule osaneva palga summaga. Ülaltoodud palganäitajaid tuleb korrigeerida lõpetamata toodangu jääkidele osaneva palga suurusega ning leida aruandeperioodil välja makstud kogu tootmistööliste palga suurus.

Plaani järgi ja tegelikult kasvasid lõpetamata toodangu jäägid. Plaani- ja palgaarvutuste alusel osanes lõpetamata toodangu kasvule plaani järgi palka 6 tuh. rbl., plaaniliste

normide järgi tegelikule lõpetamata toodangu kasvule 32 tuh. rbl. ja tegelikult 31 tuh. rbl. Järelikult on kogutoodangule osanev tootmistööliste palk plaani järgi 1908 tuh. rbl. (1902+6), plaaniliste normide järgi tegelikule toodangu mahule 2029 tuh. rbl. (1997+32) ja tegelikult 1993 (1962+31) tuh. rbl.

Käitis täitis kogutoodangu plaani 106,6 %. Kui oleks säilinud toodangu plaaniline struktuur ja toodete valmistamisel palk jäänud plaanilisele tasemele, siis viimane kasvaks samuti 6,6 % ja moodustaks 2034 tuh. rbl. (1908x 1,066).

Seega toodangu mahu kasvu tõttu suurenes palgakulu 126 tuh. rbl. (2034-1908). Toodangu tegeliku mahu ning struktuuri ja palga plaaniliste normide juures on palgafondi kulu 2029 tuh. rbl. Järelikult vähenes palgafondi kulu toodangu struktuurinihete tõttu 5 tuh. rbl. (2034-2029) võrra. Võrreldes tootmistööliste tegelikku palgafondi summaga, mis leiti plaaniliste kulunormide järgi, saame palgafondi hälbe, mida põhjustas toodete valmistamiseks kulunud palga kõrvalekaldumine. Meie käitis sai selle arvel säästu 36 tuh. rbl. (2029-1993).

Praktilises tegevuses lisatakse palgale mitmesuguseid juurdemakseid. Osa juurdemaksetest on seotud käitise töö arvuliste ja kvalitatiivsete näitajate paranemisega (juurdemaksed tükitööliste progressiivsete hinnete alusel). Kuigi nimetatud juurdemaksed suurendavad kulusid palgale, ei tohi neid vaadelda käitise töö negatiivsete ilmingutena. Kõik ülejäänud juurdemaksed on reeglina tingitud puudustest tootmisprotsessis ja kutsuvad esile palgafondi ülekulu. Analüüsimisel on vaja arvestada, et osa juurdemaksetest (juurdemaksed tükitööliste töötingimuste muutumise põhjal) seostub põhiliselt tootmistööliste palgafondiga. Ületunnitasud ja tasud tööseisakute eest kuuluvad enamikel juhtudel tootmise teenindamise ja juhtimise kuludesse. Näites käsitletavas käitises moodustasid juurdemaksed tükitööliste töötingimuste muutumise eest 9 tuh. rbl. ja ületunnitasud ning tasud tööseisakute eest 15 tuh. rbl.

Tootmistööliste palka arvestatavad juurdemaksed kutsuvad esile toodanguühikule oeanevate palgakulude hálbed plaanilistest kuludest. Seega saime palgakulude taseme muutusest säästu mitte 36, vaid 45 tuh. rbl. (36+9).

Säästu summas (45 tuh. rbl.) kajastub ka see palga kokkuhoid, mis saadakse koopereerimise süvenemisest.

Meie ettevõtte sai koopereerimise korras rohkem 1000 detaili, mille tootmine oli planeeritud käitises. Sellega hoiati kokku 3000 normtundi. Ühe normtunni plasniline palk oli 60 kop. Palgafondi sääst koopereerimise süvenemisest on 2 tuh. rbl. Järelikult saadi tootmistööliste palga muutumisest kokkuhoidu 43 tuh. rbl. (45-2).

Iga toodanguplaani ületava protsendi eest võib suurendada palgafondi 0,6 - 0,9 %. Ajatööliste makstakse palka kehtivate tariifide järgi ning see ei sõltu ainult toodangu mahust. Viimasest sõltub tükitööliste palk. Kui tükitöö eest makstava palga tegelik osatähtsus ei vasta plaanilisele, siis kutsub see esile tootmistööliste palgafondi suhtelise hálbe.

Palgafondi suhtelisele hálbele mõjuvate tegurite arvutamiseks tuleb kasutada tööliste palgafondi koostise andmeid tüki- ja ajatöötasu lõikes. Samas lõikes tuleb kasutada ka puhkusetasu andmeid.

T a b e l 16

Tööliste palgafondi struktuur

(tuh. rbl.)

Palgafondi elemendid	Plaani järgi	Tegelikult
A	1	2
1. Tükitööliste palk	2100	2280
2. Tükitööliste preemiad	80	75
3. Ajatööliste preemiad	67	102
Kokku tükitöö palk	2247	2457
4. Ajatööliste palk	700	670
5. Juurdemaksed	-	24

T a b e l 16 (järg)

A	1	2
6. Muud palga liigid	100	86
Kokku ajatöö palk	800	780
Tööliste palk kokku	3047	3237
7. Palga liikide osatähtsused (%)		
a) tükitöö palk	73,8	75,9
b) ajatöö palk	26,2	24,1
8. Korraliste puhkuste tasu sellest	184	196
a) arvestatud tükitöö alusel	136	149
b) arvestatud ajatöö alusel	48	47
Kokku koos puhkusetasuga:		
a) tükitöö palk	2383	2606
b) ajatöö palk	848	827
Tööliste palgafond kokku	3231	3433

Tükitööliste palgad plaani järgi on 2383 tuh. rbl. ning tegelikult 2606 tuh. rbl. ja ajatööliste palgad vastavalt 848 tuh. rbl. ja 827 tuh. rbl.

Leiame edasi tüki- ja ajapalga osatähtsused töötajate palgafondis (vt. tabel 17, lk. 46).

Näeme, et töötajate palgafondist oli planeeritud tüki- tööpalgaks 56,0 %, tegelikult moodustas see 58,6 %.

Toodangu plaani 106,6-protsendilise täitmise juures tüki- ja ajapalga plaanilise struktuuri ning muude võrdsete tingimuste korral oleks pidanud käitis arvutama palka järgmiselt.

Tükitöö normide alusel..... $2383 \times 1,066 = 2540$ tuh. rbl.

Ajatöö tariifide alusel 1870 tuh. rbl.

Kokku 4410 tuh. rbl.

Tüki- ja ajapalga osatähtsused

Palgafondi elemendid	Plaani järgi		Tegelikult	
	summa (tuh.rbl.)	osatäht- sus (%)	summa (tuh.rbl.)	osatäht- sus (%)
1. Tõelised				
a) tükitööpalk	2383	-	2606	-
b) ajatööpalk	848	-	827	-
Kokku	3231	-	3433	-
2. Ülejäänud tööta- jad				
ajatööpalk	1022	-	1012	-
Kokku	1022	-	1012	-
Töötajate palga- fond				
a) tükitööpalk	2383	56,0	2606	58,6
b) ajatööpalk	1870	44,0	1839	41,4
Kokku töötajate palgafond	4253	100,0	4445	100,0

Kehtiva korra kohaselt võis käitis välja maksta palka 4478 tuh. rbl. Tükipalga erikaalu mittevastavusest paranduskoefitsiendile saadi säästu 68 tuh. rbl. (4478-4410).

Sama tulemuse võib arvestada järgmise valemi abil:

$$\Delta P = \frac{P_{pl.} \times U \times V}{100 \times 100},$$

kus: ΔP - palgafondi suhteline hälve,

$P_{pl.}$ - töötajate plaaniline palgafond,

U - kogutoodangu plaani ületamise näitaja,

V - tükipalga osatähtsuse erinevus paranduskoefitsiendist (protsentides).

Kasutades näite andmeid, saame:

$$P = \frac{4253 \times 6,6 \times (80 - 56)}{100 \times 100} = 68 \text{ tuh. rbl.}$$

Tegelik tükipalga osatähtsus oli 58,6 %, plaanilisest kõrgem 2,6 % võrra (58,6-56,0). Selle arvel kulutati palgafondi rohkem 7 tuh. rbl. ($\frac{4253 \times 6,6 \times 2,6}{100 \times 100}$).

Ülaltoodud arvutuste põhjal saame välja tuua tööliste palgafondi erinevuse plaanilisest palgafondist.

Kõigi tööliste osas on palgafondi arvutused järgmised.

$$\text{Tükipalk } (-\frac{2383 \times 106,6}{100}) = 2540 \text{ tuh. rbl.}$$

Ajapalk 848 tuh. rbl.

Kokku 3388 tuh. rbl.

Tegelikult makati välja 3433 tuh. rbl.

Ülekulu 45 tuh. rbl.

Antud ülekulu tekkimise tingimused.

Väljastatava toodangu struktuurinihked
kutsusid esile säästu 5 tuh. rbl.

Koostööteerimise süvenemine andis säästu ... 2 tuh. rbl.

Palga otsekulud toodete valmistamisel
andsid säästu 43 tuh. rbl.

Ülekulu juurde maksetest 24 tuh. rbl.

Ülekulu tükipalga osatähtsuse suurenemisest
süst plaaniga võrreldes 7 tuh. rbl.

Kokku sääst 19 tuh. rbl.

Tööliste palgafondi ülekulu oli samal ajal 45 tuh. rbl. Järelikult on käitises toimunud üleplaaniline palga väljamaksumine nende tööliste osas, kes on tegevad tootmise teenindamise ja juhtimisega. Üle plaani on palgu välja makstud 64 tuh. rbl. (45+19).

Töötajate liikide, v. a. tööliste, palgafondi hälbed on järgmised.

T a b e l 18

Töötajate (v. a. töölised) palgafondi hälbed
(tuh. rubl.)

Palga liik	Plaani järgi	Tegelikult	Hälve
1. Põhitöötasu	951	940	-11
2. Korraliste puhkuste tasu	71	72	+ 1
Kokku	1022	1012	-10

Kasutades eespool toodud andmeid, koondame kokku kõik tegurid, mis kutsuvad esile palgafondi suhtelise hälbe.

T a b e l 19

Palgafondile mõjuvad tegurid

(tuh. rubl.)

Teguri nimetus	Sääst	Ülekulu
Väljalastava toodangu struktuuri- nihked	5	-
Koopereerimise süvenemine	2	-
Palga otsekulude muutumine toodete valmistamisel	43	-
Juurdemaksed töölistele	-	24
Üleplaanilised välismaksed abi- töölistele	-	64
Töki- ja ajatöö osatähtsuste eri- nevus plaanilisest	-	7
Hälve töötajate (v. a. töölised) põhipalkades	11	-
Töötajate (v. a. töölised) puhkuse- tasu hälve	-	1
Tökipalga osatähtsuse mittevastavus kehtestatud paranduskoefitsiendile plaanilises palgafondis	68	-
Kokku	129	96

Tabelist näeme, et palgafondi kulutamisel oli sääst 33 tuh. rbl. (129-96). See summa langeb kokku eespool ar-
vutatud suhtelise hälbe suurusega.

8. JUURUTAMISE KULUDE ANALÜÜS

Kirjes "Juurutamise kulud" tuuakse uute toodete toot-
mise ettevalmistamise kulud. Kui need kulud kaetakse uue
tehnika juurutamise fondist, siis neid ei kanta toodangu
omahinda. Kui need kulud kaetakse ettevõtte vahenditest,
siis kantakse nad toodangu omahinda läbi konto "Tulevaste
perioodide kulud".

Iga uue toote juurutamiseks koostatakse kulude eelar-
ve, mis kajastab konstrueerimise, projekteerimise, näidis-
te valmistamise ja teisi kulusid.

Juurutamise kulude suurus sõltub järgmistest teguri-
test:

- a) toodete juurutamise plaani täitmine;
- b) toodete juurutamiseks vajalike tööde erikaalud;
- c) erinevused eelarvelisest maksumusest tööde liikide jär-
gi.

Kulude suuruse analüüsimisel tuleb tegelikult omahin-
da kantud kulusid võrrelda tegeliku toodangu väljalaskega
korrigeeritud plaaniliste kuludega. Meie ettevõttes on oma-
hinda kantud juurutamise kulusid 30 tuh. rbl., plaaniliste
normide juures on kulude suuruseks 43 tuh. rbl. Seega on
tegelikult kulud 13 tuh. rbl. võrra väiksemad plaanilistest.

9. PRAAGIKADUDE ANALÜÜS

Praaktoodang tõetab toodangu omahinda. Sõltuvalt toodangu vastuvõtmisel avastatud defektidest jaotatakse praak parandatavaks ja mitteparandatavaks (lõplikuks).

Parandatava praagi hulka kuuluvad tooted, mille defektide likvideerimine on tehniliselt võimalik ning majanduslikult tasuv. Pärast parandamist saab neist kvaliteetne toodang. Lõpliku praagi hulka kuuluvad need tooted, mida pole tehniliselt võimalik parandada või pole see majanduslikult kasulik.

Lõpliku praagi hulka kuuluvad tooted antakse tootmisest materjalide lattu. Kui lõplikult prakeeritud toodete omahinnast lahutada nendest saadava materjali (utiili) maksumus, süüdlastelt kinnipeetud summad, hankijatelt mitte kvaliteetse tooraine eest sissenõutud summad, siis saame praagikadude summa. Need kaod suurendavad toodangu omahinda ja näidatakse ära eraldi kirjena. Parandatava praagi parandamiseks tehakse täiendavaid kulusid, mis tõstavad toodangu omahinda ja kantakse samuti praagikadude hulka. Andmed praagikadude kohta on kaubatoodangu omahinna aruandes.

T a b e l 20

Kaod praagtoodangust

(tuh. rbl.)

Näitaja	Elmisel aastal	Aruande-aastal
Lõplikult prakeeritud toodete omahind	80	65
Praagi parandamise kulud	9	10
Praagi maksumus kasutamishinnas	10	12
Süüdlastelt kinnipeetud summad	23	14
Hankijatelt mitte kvaliteetse tooraine eest sissenõutud summad	11	10
Praagikaod	55	39

Eelmisel aastal moodustasid praagikaod lõplikult pra-
keeritud toodete omahinnast ja praagi parandamise kuludest
61,8 % ($\frac{55 \times 100}{80 + 9}$). Aruandeaastal oli sama näitaja 52,0 %
($\frac{39 \times 100}{65 + 10}$), mis näitab, et praaktoodang on vähenenud, sel-
le kasutamine paranenud ja tarvitusele on võetud abinõud ku-
lude vähendamiseks.

Analüüsi käigus tuleb leida vastus küsimustele: mida
tehakse praagikadude likvideerimiseks; kas täielikult ja
otstarbekalt kasutatakse prakeeritud tooteid; kas on otsi-
tud nende realiseerimise võimalusi; kas süüdlastelt on kah-
jutasu sisse nõutud; kas hankijatele on esitatud pretensi-
oone mittekvaliteetsete materjalide kohta.

Tuleb leida võimalused praagi vähendamiseks ja likvi-
deerimiseks ning omahinna alandamiseks praagikadude alusel.

10. TOOTMISE TEENINDAMISE JA JUHTIMISE KULUDE ANALÜÜS

Tootmieomahinna hulka kuuluvad tootmise teenindamise ja juhtimise kulud.

Kaubatoodangu omahinna aruandes näidatakse need kulud järgmiste kirjetena.

1. Seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud.
2. Tsehhikulud.
3. Tehase üldkulud.

Raamatupidamise aruandluses on eraldi vorm "Tootmise teenindamise ja juhtimise kulud", kus need kulud näidatakse detailses lõikes.

Tootmise teenindamise ja juhtimise kulude analüüsimisel tuleb kõigepealt:

- a) tegelikke kulusummasid võrrelda plaaninäitajatega;
- b) tegelikke ja plaanilisi kulusid uurida lähtudes kogutoodangu mahust.

T a b e l 21

Hälbed tootmise teenindamise ja juhtimise
kulude plaanist

(tuh. rbl.)

Näitaja	Plaani järgi	Tegelikult	Hälve
Kogutoodang	14 960	15 941	+ 981
Tsehhikulud	1 066	1 032	- 34
Seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud	1 507	1 517	+ 10
Tehase üldkulud	1 103	998	- 105

Käitis sai absoluutset õkonoomiat tsehhikuludes 34 tuh. rbl. , tehase üldkuludes 105 tuh. rbl.; ülekuulu 10 tuh. rbl. oli seadmete hooldamise ning korrashoiu kuludes.

Tsehhikulud moodustasid kogutoodangu maksumusest plaani järgi 7,1 % ($\frac{1066 \times 100}{14960}$), tegelikult 6,5 % ($\frac{1032 \times 100}{15941}$). Seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud moodustasid plaani järgi 10,1 % ($\frac{1507 \times 100}{14960}$), tegelikult 9,5 % ($\frac{1517 \times 100}{15941}$) ning tehase üldkulud plaani järgi 7,4 % ($\frac{1103 \times 100}{14960}$), tegelikult 6,3 % ($\frac{998 \times 100}{15941}$).

Seega peale absoluutse õkonoomia on käitis vähendanud nende kulude osatähtsust kogutoodangus, mis alandab toodangu omahinda.

Püüame leida säästu suuruse.

T a b e l 22

Tootmise teenindamise ja juhtimise kulud

(tuh. rbl.)

Kulude nimetus	Plaani järgi	Plaaniline, mis on korrigeeritud toodangu täitmise näitajaga	Tegelikult	Hälve korrigeeritud plaanilisest suurus
Tsehhikulud	1066	1136	1032	-104
Seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud	1507	1606	1517	- 89
Tehase üldkulud	1103	1176	998	-178

Kulude osatähtsuse vähendamisest sai käitis täiendavat säästu tsehhikuludes 104 tuh. rbl., seadmete hooldamise ja korrashoiu kuludes 89 tuh. rbl. ja tehase üldkuludes 178 tuh. rbl.

Edasi on vaja uurida, kuidas tegelikud kulud vastavad eelarvelistele kuludele.

Seejuures tuleb arvestada erinevate kulude majanduslikku sisu. Osa neist muutuvad vastavalt tootmise mahule ning

neid nimetatakse tinglikult muutuvateks kuludeks. Teiste suurus ei sõltu tootmise mahust ja neid nimetatakse tinglikult püsivateks kuludeks. Loeme tinglikult muutuvateks kuludeks seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud.*

Kulude eelarve täitmise analüüsimisel teeme täiendava arvutuse. Tinglikult püsivate kulude osas võrdleme tegelikke kulusid esialgsete plaaniliste kuludega. Tinglikult muutuvate kulude juures võrdleme tegelikke kulusid korregeeritud plaaniliste kuludega (plaanilised kulud on korregeeritud toodanguplaani täitmise näitajaga).

Toome järgnevalt vastava arvutuse tabelis.

T a b e l 23

Tootmise teenindamise ja juhtimise kulude hälbed
plaanist arvestades kulude muutumist

(tuh. rubl.)

Kulu nimetus	Plaan järgi	Plaan järgi korregeeritu- na toodangu- plaan täit- mise näitaja- ga tinglikult muutuvate ku- lude osas	Tege- likult	Hälve	
				sääst	üle- kulu
1. Tsehhikulud	1066	1066	1032	34	-
2. Seadmete hooldamise ja korras- hoiu kulud	1507	1606	1517	89	-
3. Tehase üld- kulud	1103	1103	998	105	-

Tabeli andmetest näeme, et käitis sai säästu kõigis kuludes.

Eelarve täitmise analüüsimisel vaid teenindamise ja juhtimise kulude üldsummade osas ei saa me täielikku pilti eelarve täimisest ja põhjustest, miks esinesid hälbed, ei oska leida reserve kulude vähendamiseks.

* Antud juhul on küsimusele lähenetud lihtsustatult: nimelt ka osa tsehhikuludest ja tehase üldkuludest on tinglikult muutuvad.

Tsehhikulud ja tehase üldkulud koosnevad paljudest kulukirjetest. Säästu, mis saadakse ühtedes kuludes, vähendavad teistes esinevad ülekulud. Seega tuleb leida hälbed iga kulukirje järgi.

Arvesse tuleb võtta, et toodangu omahinda kantavate tsehhikulude ja tehase üldkulude summat vähendavad elektri- võimsuste kasutamisest saadava täiendava mahahindluse summa, lõpetamata toodangu ja materiaalsete väärtuste ülejäägid, mis avastati inventeerimisel.

Igale kulude grupile tuleb läheneda erinevalt. Osa kulusid sõltub tehtud tööde mahust; teine osa - tooraine, materjalide, pooltoodete ja valmistoodete hulgast ja kaalust (käitisesisese transpordi hooldamine); töötajate arvust (töökaitse kulud, majanduslikeks vajadusteks kuluv vee hulk jne.), tootmispinnast (koristajate palk, kütmiseks vajalik kütuse kulu jne.).

Et kõigi tegurite mõjuulatused välja tuua, tuleb iga kulukirjet uurida eraldi, leida vastavad hälbed.

T a b e l 24

Tootmise hooldamise ja korrashoiu kulude
vastavus eelarvele

(tuh. rbl.)

Kulukirje	Plaani järgi	Plaani järgi korrigeeritu- na toodangu plaanitäitmi- se näitajaga	Tege- likult	Hälve	
				sääst	üle- kulu
A	1	2	3	4	5
<u>I. Tsehhikulud</u>					
1. Tsehhi personali ülalpidamine	684	-	667	17	-
2. Hoonete, ehitiste ja inventari hooldamine ning amortisatsioon	255	-	238	17	-
3. Hoonete ja ehitiste jooksev remont	35	-	35	-	-

A	1	2	3	4	5
4. Katsetuste ja leiutamise ning ratsionaliseerimise kulud	16	-	7	9	-
5. Töökaitse kulud	70	-	72	-	2
6. Muud kulud koos kiirestikuluvate ja väheväärtuslike esemete kulumisega	6	-	5	1	-
7. Tasud seisakute eest	-	-	8	-	8
8. Materiaalsete väärtuste ja lõpetamata toodangu kaod ning puudujäägid	-	-	-	-	-
9. Muud mittetootlikud kulud	-	-	-	-	-
10. Lõpetamata toodangu ja materiaalsete väärtuste ülejäägid (lahutatakse)	-	-	-	-	-
Tsehhikulud kokku	1066	-	1032	44	10

II. Seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud

11. Seadmete ja töökohtade hooldamiseks kuluv materjal (kütus ja energia), tööliste töötasu ja teenuste tasu	411	438	405	33	-
12. Tootmisseadmete, transpordivahendite ja väärtuslike instrumentide jooksev remont	145	155	147	8	-
13. Transpordi hooldamise ja korrashoiu kulud (materjalide ja pooltoodete ümberpaigutamise kulud)	3	3	1	2	-
14. Tootmisseadmete ja transpordivahendite amortisatsioon	281	299	274	25	-
15. Väheväärtuslike ja kiirestikuluvate esemete kulumise hüvitamine ja nende taastamise kulud	440	469	448	21	-

A	1	2	3	4	5
16. Muud kulud	227	242	242	-	-
Seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud kokku	1507	1606	1517	89	-
<u>III. Tehase üldkulud</u>					
A. Administratiiv- juhtimiskulud					
17. Põhi- ja täiendav palk	207	-	201	6	-
18. Kulud teenistusalas- teks lähetusteks ja ümberpaigutusteks	9	-	9	-	-
19. Muud kulud	74	-	76	-	2
Kokku	290	-	286	6	2
B. Tehase üldkulud					
20. Ettevõtte personali (v. a. administra- tiiv-juhtiv) ülalpi- damine	240	-	246	-	6
21. Ettevõtte üldiste hoonete, ehitiste ja inventari hooldamine, amortisatsioon ning jooksev remont	151	-	168	-	17
22. Kulud katsetusteks, uurimistöödeks, leiu- tusteks, tehniliseks täiustamiseks ja et- tevõtte laboratooriumi- midele	90	-	82	8	-
23. Töökaitse kulud	7	-	9	-	2
24. Kulud tuletõrje-, sõ- javäestatud ja värava- valve ülalpidamiseks	26	-	22	4	-
25. Muud tehase üldkulud	299	-	183	116	-
Kokku	813	-	710	128	25

	A	1	2	3	4	5
C. Kohustuslikud maksed ja eraldised	-	-	-	-	-	-
D. Mittetootlikud kulud						
26. Materjalide puudujäägid, kaod ja riknemised ettevõtte ladudes	-	-	3	-	3	
27. Muud mittetootlikud kulud	-	-	-	-	-	
Kokku mittetootlikud kulud	-	-	-	-	-	
Tehase üldkulud kokku	1103	-	999	134	30	

M ä r k u s : Ülaltoodud tabelisse on koondatud kõik tootmise teenindamise ja juhtimise kulud. Analüüsisides konkreetse ettevõtte tegevust, soovitakse iga kulugrupi kohta koostada eraldi tabel.

Tootmise teenindamise ja juhtimise kulude plaani täitmisele hinnangu andmiseks koostame järgmise tabeli.

T a b e l 25

Tootmise teenindamise ja juhtimise kulude
hälbed plaanist

(tuh. rbl.)

Kulu nimetus	Plaani järgi	Tegelikult	Hälbed kirjete järgi	
			sääst	ülekulu
1. Tsehhikulud	1066	1032	44	10
2. Seadmete hooldamise ja korrashoiu kulud	1606	1517	89	-
3. Tehase üldkulud	1103	999	134	30
Kokku	3775	3548	267	40

Tootmise teenindamise ja juhtimise kulud on alanenud võrreldes plaaniliste kuludega (tinglikult muutuvate kulude plaanilisi suurusi on korrigeeritud kogutoodangu plaani ületamise protsendiga) 227 tuh. rbl. (3775-3548). Seejuures saadi kirjete järgi säästu 267 tuh. rbl., kuid mõnede kirjete osas esines ülekulu kokku 40 tuh. rbl.

Kontrollides plaani täitmist, ei tohi kogu säästu kanda käitise tubli töö arvele ega kogu ülekulu lugeda kokkuhoiurežiimi rikkumiseks. Hinnangut saab erinevusele anda alles siis, kui on selgitatud ülekulu või säästu põhjused. Peamised tegurid, mis tingivad hälbeid tootmise teenindamise ja juhtimiskulude kirjetes, toome tabelis 26.

T a b e l 26

Hälvete peamised põhjused

Kulukirje	Hälvete põhjused
A	B
T s e h h i k u l u d	
1. Tsehhipersonali ülalpidamine	
a) insener-tehniliste töötajate, teenistujate ja noorema teenindava personali palk	Insener-tehniliste töötajate, teenistujate, noorema teenindava personali arvu muutumine, keskmise palga muutumine
b) sotsiaalkindlustuse eraldised	Samad põhjused
2. Hoonete, ehitiste ja inventari ülalpidamine ja amortisatsioon	
a) valgustus	Vahetuste arvu muutumine, ostetud energia hindade muutumine. Omahinna muutumine (omaeenergia), kulunormide muutumine, abimaterjalide (pirnide) kulu muutumine, montööride palga muutumine jne.
b) küte	Katlamaja teenuste hindade muutumine, auru tarbimisnormide muutumine

A	B
c) veevarustus	Veevarustuse teenuste hindade muutumine ja vee tarbimismuutumise muutumine
d) hoonete koristamine	Koristajate palga muutumine, palgalimiitidest mittekinni-pidamine, materjalide maksumu-se ja kulu muutumine
e) amortisatsioon	Amortisatsiooninormide ja hoo-nete algmaksumuse muutumine, sama ehitiste ning inventari kohta, uute objektide ennetäht-aegne või hilisem käikuandmine
3. Hoonete ja ehitiste jooksev remont	Remonditööde mahu ja maksumuse muutumine
4. Katsetuse, leiutuse ja ratsionaliseerimise ku-lud	Tööde mahu ja maksumuse muutu-mine
5. Tõrjekaitse kulud	Eririiete kulumise muutumine, sanitaar-hügieeniliste vahendi-te hooldamise ja remondi kulu-de muutumine, ohutustehnika ku-lude muutumine
6. Muud kulud koos väheväärtuslike ja kiirestikulu-vate esemete kulumisega	Mahakandmise normide muutumine, väheväärtuslike ja kiirestikulu-vate esemete hindade muutumi-ne, nende tootmises olevate jääkide suurenemine
7. Tasud seisakute eest	Tõrjekohtade ebarahuldav varus-tamine materjalidega, joonis-tega, instrumentidega jm., kat-kestused energiaga varustami-sel
8. Materiaalsete väärtuste ja lõpetamata toodangu kaod ning puudujäägid	Puudused esmases arvestuses, tootmise tehnoloogilised vead, halb tootmise organiseerimine, ebarahuldavad materjalide hoiu-tingimused
9. Muud mittetootlikud kulud	Sõltuvad kulude iseloomust
S e a d m e t e h o o l d a m i s e j a k o r r a s h o i u k u l u d	
1. Seadmete ja tõrjekohtade hooldamiseks kuluv ma-terjal, tööliste tööta-su ja teenuste tasu	Materjali kulunormide ja hinda-de muutumine, tööliste arvu ning keskmise palga muutumine, tee-nuste tarbimismuutumise ja hinda-de muutumine, vahetuste koefit-siendi muutumine

A	B
2. Tootmiseseadmete, transpordivahendite ja vääruslike instrumentide jooksev remont	Remonditööde mahu ja maksumuse muutumine
3. Transpordi hooldamise ja korrashoiu kulud	Transpordivahendite hulga muutumine, teenindava personali arvu ja palga muutumine, tegelike hooldamise kulude erinevus plaanilistest, transpordivahendite remont
4. Tootmiseseadmete ja transpordivahendite amortisatsioon	Tootmiseseadmete ja transpordivahendite amortisatsiooninormide ja algmaksumuse muutumine, uute objektide ennetähtaegne käikuandmine või viivitamine selles
5. Väheväärtuslike ja kiirestikuluvate esemete kulumise hüvitamine ja nende taastamise kulud	Väheväärtuslike ja kiirestikuluvate instrumentide mahakandmise normide ja hindade muutumine, tootmise tehnoloogia või struktuuri muutumine, instrumentide varude suurenemine
6. Muud kulud	Sõltuvad kulude iseloomust

T e h a s e ü l d k u l u d

A. Administratiiv-juhtimise kulud

1. Põhi- ja täiendav palk	Muutused juhtimisaparaadis ja nende kuupalga muutumine
2. Sotsiaalkindlustuse eraldised	Samad põhjused
3. Kulud teenistusalasteks lähetusteks ja ümberpaigutusteks	Lähetuste kestuse muutumine, nende arvu ja kulude muutumine, sama ümberpaigutuste kohta
4. Muud kulud	Sõltuvad kulude iseloomust

B. Üldmajanduslikud kulud

1. Ettevõtte töötajate (v. a. administratsiooni) ülalpidamine	Töötajate arvu ja keskmise kuupalga muutumine
2. Ettevõtte üldiste hoonete ehitiste ning inventari hooldamine, amortisatsioon ja jooksev remont	Vt. punkt 2 tsehhikuludes
3. Kulud katsetusteks, uurimistöödeks, leiutusteks, tehniliseks täiustamiseks ja ettevõtte laboratooriumide ülalpidamine	Vt. punkt 4 tsehhikuludes

A	B
4. Töökaitse kulud	Tööde iseloomu ja kulude muutumine
5. Kulud valve ülalpidamiseks	Valvurite arvu ja kuupalga muutumine
6. Tööjõu värbamine	Kulude muutumine võrreldes plaanilistega
7. Muud üldmajanduslikud kulud	Sõltuvad kulude iseloomust
8. Kohustuslikud maksed ja eraldised	Kohustuste muutumine
9. Mittetootlikud kulud	Sõltuvad kulude liigist

Tootmise teenindamise ja juhtimise kulude hälbeid põhjustanud tegureid pole võimalik analüüsida ainult aruandluse põhjal. Aruandluses puuduvad andmed abinõude rakendamise kohta, täidetud tööde eelarvelise maksumuse kohta ning paljud teised andmed. Järelikult tuleb põhjalikul analüüsil kasutada peale aruandenäitajate veel teisi allikaid, mille alusel on võimalik õieti hinnata erinevusi.

Tsehh- ja tehase üldkulude analüüsimisel on vaja tähelepanu pöörata säästudele üksikutes kulukirjetes. Mõnikord tekib sääst sellest, et jäetakse teostamata tööd, mille tulemusel paraneksid töötingimused, väheneks tööde ohtlikkus jms. Nimetatud tööde tegemata jätmisest võib ettevõtte kanda kahjusid, mis ületavad mitmekordselt saadud säästu. Sellist kokkuhoidu ei saa lugeda ettevõtte tegevuse heade tulemuste hulka kuuluvaks.

Analüüsitavas ettevõttes oli planeeritud tsehhikuludes 16 tuh. rbl. katsetusteks, leiutusteks ja ratsionaliseerimiseks. Tegelikult kulutati ainult 7 tuh. rbl. Saadud sääst 9 tuh. rbl. räägib sellest, et neile valdkondadele pööratakse kas vähe tähelepanu või pole töötajatele välja makstud seaduses ettenähtud tasu. Samal ajal võib käitis edukalt rakendada kokkuhoiurežiimi paljude teiste tootmise teenindamise ja juhtimise kulude kirjete osas.

Tähelepanu tuleb pöörata administratiiv-juhtimiskulude maksimaalsele kokkuhoiule seoses ratsionaalse juhtimissüs-

teemi sisseviimisega. Mittetootlikud kulud, kaod ebamajanduslikkusest ja juhtimisaparaadi paisutamine näitavad omahinna edasise alandamise reserve.

11. TOOTMISVÄLISTE KULUDE ANALÜÜS

Tootmisvälistes kulud on põhiliselt seotud toodangu realiseerimisega. Valdava osa nendest moodustavad transpordikulud, taara ja pakkematerjalide kulud, toodete garantiiremondi kulud jms. Peale loetletud kulude kuuluvad siia veel mitmesugused eraldised teaduslikuks uurimistööks, töötajate premeerimiseks uue tehnika juurutamise eest, uue tehnika juurutamise fondi, kõrgemalseisva organi ülalpidamiseks.

Tootmisväliste kulude plaani täitmise analüüs toimub analoogiliselt tootmise organiseerimise ja juhtimise kulude analüüsiga. Tuleb arvestada seda, et tootmisväliste kulude hulka kuuluvad mitmesugused eraldised on tinglikult püsivad, ülejäänud aga tinglikult muutuvad. Viimaste plaanilisi suurusid tuleb analüüsimisel korrigeerida realiseerimise plaani täitmise näitajaga.

Analüüsitava ettevõtte olid tootmisvälistes kulud planeeritud 529 tuh. rbl., tegelikult kujunesid nad 599 tuh. rbl., seega ületavad planeeritud suuruse 70 tuh. rbl. võrra.

Toodangu realiseerimise aruandes tuuakse tootmisväliste kulude plaaniline suurus tegelikule realiseerimise mahule. Meie käitises olid need 569 tuh. rbl. Seega realiseeri-

tud toodangu mahu ja struktuuri muutumine kutsus esile tootmisväliste kulude suurenemise 40 tuh. rbl. (569-529). Ülekulu 30 tuh. rbl. (599-569) põhjustas kulunormidest mittekinnipidamine.

Kõigi tinglikult muutuvate kulude osas, v. a. kulud taarale ja pakkimisele, on ülekulu 46 tuh. rbl.

T a b e l 27

Tootmisvälised kulud

(tuh. rbl.)

Kulukirje	Plaani järgi	Korrigeeritud plaan	Tegelikult	Hälve
A	1	2	3	4
Veokulud sihtjaama	90	96	121	+25
Muud transpordikulud	-	-	-	-
Eraldised teaduslikuks uurimistööks	12	12	12	-
Eraldised töötajate premeerimiseks uue tehnika juurutamise eest	44	44	44	-
Eraldised uue tehnika juurutamise fondi	5	5	5	-
Eraldised kõrgemate lülide aparaadi ülalpidamiseks	17	17	17	-
Mahahindlused toodangu realiseerimisel hankeorganisatsioonidele	53	56	60	+4
Kulud taarale ja pakkimisele	57	61	55	-6
Muud hankekulud	61	65	78	+13
Toodete garantiiremondi kulud	190	203	207	+4
Kokku	529	559	599	+40

12. TOODETE OMAHINNA ANALÜÜS

Kaubatoodangu omahinna analüüsi juurde kuulub toodete omahinna analüüs. Kui käitis laseb välja väga palju tooteid, siis võib antud analüüsi läbi viia tähtsamate toodete kohta, mis moodustavad enamiku toodangu mahust. Eriti hoolikalt tuleb analüüsida kahjumiga toodete omahindu ja märgatavalt tõusnud omahindu. Toodete omahinda tuleb analüüsida tootmis-, tehnika ja finantsplaani ning aruande andmete alusel.

Belnev analüüs on vajalik selleks, et leida plaaniperioodi võimalik kasumisumma ning rentabluse tase, kehtestada põhjendatud hulgihinnad. Järeleanalüüsi käigus antakse hinnang plaani täitmisele ning selgitatakse käitisesisesed reservid edasiseks omahinna alandamiseks.

Analüüs algab toodete tegeliku ja plaanilise omahinna võrdlemisega.

T a b e l 28

Toodete omahinna hälbed

(rbl.)

Toote nimetus	Omahind		Hälbed	
	plaaniline	tegelik	sääst	ülekulu
A	34,30	33,00	1,30	-
B	85,00	82,20	2,80	-
C	37,00	36,00	1,00	-
D	24,37	23,86	0,51	-

Edasi tuleb analüüsida toodete omahinna kalkulatsioone. Selleks võrreldakse kulukirjete järgi tegelikke kulusid plaanilistega. Toome siinjuures andmed toote A kohta.

Toote A kalkulatsioonid

(rbl.)

Kulukirje	Plaani- line	Tege- lik	Hälbbed	
			sääst	ülekulu
1. Tooraine ja materjalid (v.a. tagastatavad jäät- med)	8,87	8,34	0,53	-
2. Ostetud tooted, pooltoot- ted ja koopereerunud et- tevõtete teenused	3,44	3,40	0,04	-
3. Tootmistööliste palk	6,00	5,89	0,11	-
4. Sotsiaalkindlustuse eraldised	0,46	0,45	0,01	-
5. Juurutamise kulud	2,10	2,00	0,10	-
6. Praagikaod	-	0,44	-	0,44
7. Tsehhikulud	8,06	7,53	0,53	-
8. Tehase üldkulud	3,47	2,95	0,52	-
Tootmisomahind	32,40	31,00	1,84	0,44
Tootmisvälised kulud	1,90	2,00	-	0,10
Täisomahind	34,30	33,00	1,84	0,54

Käitis alandas toote A omahinda 1,40 rbl. võrra. Sa-
mal ajal esines ülekulu praagikadude kirjes 0,44 rbl. ja
tootmisväliste kulude kirjes 0,10 rbl. Ülejäänud kirjete coss
saadi säästu 1,84 rbl.

Edasi tuleb selgitada hälvete põhjused igas kulukirjea.
Toote omahinna kalkulatsioonis tuuakse peale üldiste kulude
eraldi, detailiselt välja tooraine ja materjalide ning toot-
mistööliste palga kulud, mille põhjal on võimalik omahinna

tähtsamate kirjete hälvete põhjusi üksikasjalikult uurida.

Tooraine ja materjalide kirje täiendavate andmete alusel saab arvutada kulunormidest mittekindipidamise mõju ja materjalide asendamise (retseptuuri muutumise) mõju omahinnale.

T a b e l 30

Tooraine ja materjalide kulu tootele A

Materjali nimetus	Plaanil järgi			Tegelikult		
	kogus (kg)	1 kg omahind (rbl.)	summa (rbl.)	kogus (kg)	1 kg omahind (rbl.)	summa (rbl.)
M	3,8	1,51	5,73	3,8	1,53	5,82
N	1,8	1,74	3,14	1,7	1,48	2,52
Kokku	x	x	8,87	x	x	8,34

Kasutades eelmise tabeli andmeid, teeme järgmise tabeli, et leida tooraine ja materjalide kulule mõjuvate tegurite suurus.

T a b e l 31

Tooraine ja materjalide kulule mõjuvad tegurid

(rbl.)

Materjali nimetus	Kulutatud materjali maksumus			Nälve		
	plaani järgi	plaani omahinna ja tegelike normide järgi	tegelikult	kokku	sellest	
					normide arvel	omahinna arvel
M	5,73	5,73	5,82	+0,09	-	+0,09
N	3,14	2,96	2,52	-0,62	-0,18	-0,44
Kokku	8,87	8,69	8,34	-0,53	-0,18	-0,35

Materjalide sst oli 53 kop., sellest normide alan-
damise arvel 18 kop. ja materjalide 1 kg omahinna alanda-
mise arvel 35 kop.* Seejuures esines materjali M osas
lekkulu 9 kop., materjali N ssteti 62 kop. ulatuses.

Edasise analüüsimisega tuleb selgitada põhjust, mil-
le arvel tekkisid hlbed plasnilietest normidest ja mater-
jalide ühiku omahinnast. Toome selleks välja materjalide
kasutamise näitajad.

T a b e l 32

Materjalide kasutamine

Näitaja	Plaaniline			Tegelik		
	kogus (kg)	hind (rbl.)	summa (rbl.)	kogus (kg)	hind (rbl.)	summa (rbl.)
<u>Materjal M</u>						
Brutokulu	5,1	1,20	6,12	5,2	1,20	6,24
Tagastatavad jtmed	1,3	0,30	0,39	1,4	0,30	0,42
Netokulu	3,8	1,51	5,73	3,8	1,53	5,82
<u>Materjal N</u>						
Brutokulu	2,6	1,30	3,38	2,4	1,15	2,76
Tagastatavad jtmed	0,6	0,40	0,24	0,6	0,40	0,24
Mittetagas- tatavad jt- med	0,2	-	-	0,1	-	-
Netokulu	1,8	1,74	3,14	1,7	1,48	2,52

Tabelist näeme, et materjali M puhaskulu tootele A
jäi plaanilisele tasemele (3,8 kg), kuigi brutokulu oli
0,1 kg võrra suurem planeeritust. Materjali hulk suurenes
tagastatavate jäätmete suurenemise tõttu, mis puhaskulu

* Kirjenduses nimetatakse neid tegureid ka vastavalt
"normtegur" ja "hinnategur".

muutumatuks jähmise korral siiski tõstis materjali 1 kg puhaskulu hinda 2 kop. võrra (1,53 - 1,51), kuigi materjali ostuhind jäi plaanilisele tasemele. Seega jähmete hulga suurenemisest tingitud omahinna kallinemine tõstis materjali maksumust 9 kop. /((1,20 rbl. - 30 kop.) x 0,1/.

Teistsugune olukord kujunes materjali N kulu juures, kus maksumus alanes 62 kop. (3,14 rbl. - 2,52 rbl.). See toimus materjalide hulga vähenemise tõttu ühele tootele: tegelik puhaskulu oli 1,7 kg, plaaniline - 1,8 kg, mille tõttu alanesid kulud tootele 13 kop. võrra (1,30 rbl. x 0,1 kg). Mittetagastatavate jähmete kogus vähenes 0,1 kg võrra, mistõttu vähenesid kulud tootele 13 kop. (1,30 rbl. x 0,1 kg). Samuti näeme, et aruandeperioodil alanes materjali N ostuhind 15 kop. kilogrammilt (1,30 rbl. - 1,15 rbl.). Selline alanemine võis toimuda seoses materjalide hulgihinna, tariifide ja transpordi-varumiskulude alandamisega. Antud juhul alandati materjali N 1 kg hulgihinda 12 kop. Järelikult hoiti kokku 1 kg materjali kohta transpordi-varumiskulusid 3 kop. (15 kop. - 12 kop.).

Materjali tegelik kulu tootele oli 2,4 kg. Selle koguse juures vähenes toote A omahind hindade alandamise mõjul 28,8 kop. (2,4 x 12) ja transpordi-varumiskulude alanemise mõjul 7,2 kop. (2,4 x 3).

Seega toimus materjali N osas toote A omahinna alanemine 62 kop. võrra järgmiste tegurite mõjul.

Materjali puhaskaalu vähenemine 1 tootele.....	13,0 kop.
Mittetagastatavate jähmete koguse vähenemine....	13,0 "
Omahindade alandamine	28,8 "
Transpordi-varumiskulude alandamine	7,2 "
Kokku	62,0 "

Materjalide asendamise efekt leitakse, kui võrreldakse tegelikult kulutatud materjalide maksumust asendatud materjalide plaanilise maksumusega. Samal põhimõttel analüüsitakse ka ostetud toodete, pooltoodete ja koopereerunud ettevõtete teenuste kulusid.

Tuleb arvestada, et ostetud pooltoodete hinna ja osatähtsuse muutumine mõjutab nii toote materjalide kui ka tootmistööliste palga kulusid.

Kütuse ja energia kulusid tehnoloogilisteks vajadusteks analüüsitakse samade meetoditega kui tooraine ja põhimaterjalide kulusid.

Analüüsides palga kulusid tootele, tuleb arvestada, et tootmistööliste palga hülve sõltub eelkõige:

- 1) tööliste tööviljakuse muutumisest,
- 2) palga tõusme muutumisest.

T a b e l 33

Palga kulu tootele A

Mõõtaja	Tooteühikule kulutatud tööaeg (tund)	Keskmine tunnipalk		Palga kulu 1 toote valmistamiseks	
		rbl.	kop.	rbl.	kop.
Plaani järgi	10	0	60	6	00
Tegelikult	9,5	0	62	5	89

Tegelikult kulutati 1 toote valmistamiseks 9,5 tundi plaanilise 10 tunni asemel, mis näitab, et tööliste tööviljakus on tõusnud. Seoses sellega vähenesid toote omahinnas palga kulud 30 kop. $((10 - 9,5) \times 60)/$.

Tegelik keskmine tunnipalk tõusis 2 kop. võrra, mille arvel palga kulud toote omahinnas kasvasid 19 kop. $((62 - 60) \times 9,5/$.

Seega saadi ühe toote omahinnas palgasäästu 11 kop. (6,0 rbl. - 5,89 rbl.).

Edasi tuleb analüüsida, miks muutus keskmine tunnipalk. Seda võivad põhjustada muutused tööliste kvalifikatsiooni-järkudes, erinevused kategooriate tasus ja tööaja hülbed.

Et leida tööliste kvalifikatsiooni muutumise mõju palga suurus, tuleb arvutada keskmise tunnipalga suurus, lähtudes plaanilistest tööhinnetest ja tegelikult kulutatud tööajast, ning erinevus plaanilise ning arvatatud keskmise tunnipalga vahel korrutada tegeliku tööajaga.

Tabel 34

Tootmistõõliste palga struktuur

Kvalifikatsioonijärk	Plaaniline			Tegelik		
	tundide arv	1 tunni tasu (kop.)	summa (rbl.)	tundide arv	1 tunni tasu (kop.)	summa (rbl.)
1	3	50	1,50	4	55	2,20
2	4	60	2,40	3,5	62	2,17
3	3	70	2,10	2	76	1,52
Kokku	10	60	6,00	9,5	62	5,89

Plaaniline keskmine tunnupalk meie näites oli 60 kop., tegelikult plaaniliste hinnete järgi on

$$\frac{4 \times 50 + 3,5 \times 60 + 2 \times 70}{9,5} = 57,9 \text{ kop.}$$

Kvalifitseeritud tööde osatähtsuse muutumise arvel hoidi kokku tootmistõõliste palga kulusid 20 kop. $/(60 - 57,9) \times 9,5/$.

Käitises suurenes tööviljakus, mille tõttu tõusis tunnipalk ning suurenesid palga kulud 1 toote omahinnas. Toome vastava arvutuse:

1. järk $(55 - 50 \times 4) = 20 \text{ kop.},$
 2. järk $(62 - 60) \times 3,5 = 7 \text{ kop.},$
 3. järk $(76 - 70) \times 2 = 12 \text{ kop.}$
 Kokku 39 kop.

Kui keskmine tunnipalk poleks tõusnud, siis tegelik palga summa oleks olnud 5,50 rbl. (5,89 rbl. - 0,39 rbl.).

Ühe toote omahinnas oli palgasääst 11 kop., mida tingisid:

- tõõtatud tundide arvu vähenemine (vt. lk. 70) -30 kop.,
 tõõliste kvalifikatsioonijärgkude muutumine -20 kop.,
 keskmise tunnipalga tõus +39 kop.
 Kokku -11 kop.

Sotsiaalkindlustuse eraldised arvutatakse palgast kindla protsendi alusel. Arvestades seda, võime hálbe sotsiaalkindlustuse eraldiates sõltuvusse seada samadest teguritest kui palgakulude hálbegi. Analüüsitava ettevõttes on sotsiaalkindlustuse määraks 7,7 %. Seega põhjustasid 1 kop. säästu sotsiaalkindlustuse eraldistee järgmised tegurid:

tõõtatud tundide arvu vähenemine	-2 kop.,
tõõliste kvalifikataioonijärkude osatähtsuste muutumine	-2 kop.,
keskmise tunnipalga tõus	+3 kop.
Kokku	-1 kop.

Ühele tootele osanevate juurutamise kulude hálvet võib põhjustada kaks tegurit.

1. Antud tooteliigile kantavate kulude üldsumma muutumine.
2. Toodete arvu muutumine.

T a b e l 35

Juurutamise kulud

Näitaja	Plaani järgi	Tegelikult
Väljalastud toodete hulk	10 000	11 000
Juurutamise kulude summa (tuh. rbl.)	21,0	22,0
Juurutamise kulud 1 tootele (rbl.)	2,10	2,00

Kui juurutamise kulud káitises olekeid jäänud plaanilisele tasemele (21 tuh. rbl.), siis tegeliku toodete hulga (11 000 tk.) juures osaneks ühele tootele kulusid 1,91 rbl. (21 000 : 11 000).

Seega mõjutasid ühele tootele osanevat juurutamise kulude järgmised tegurid:

toodete arvu suurenemine (-2,10 + 1,91).....	-19 kop.,
juurutamise kulude suurenemine (2,00 - 1,91)...	+ 9 kop.
Kokku	-10 kop.

Praagikadude analüüsimisel tuleb selgitada nende põhjused antud toote osas.

Tsehhikulude, tehase üldkulude ja tootmisväliste kulude muutumist ühe toote omahinnas põhjustavad toodangu mahu muutumine käitises, toodangu struktuuri muutumine, niimetatud kulude üldsumma muutumine. Kulude hälbe põhjusi analüüsitakse analoogiliselt juurutamise kulude analüüsi-ga.

T a b e l 36

Tsehhikulude, tehase üldkulude ja tootmisväliste kulude näitajad

Näitaja	Plaani järgi	Tegelikult	Plaaniline üldkulu tegeliku väljalaske kohta
Toodete arv	10 000	11 000	
Tsehhikulud (tuh. rbl.)	80,6	82,8	
Tsehhikulud 1 tootele (rbl.)	8,06	7,53	7,33
Tehase üldkulud (tuh. rbl.)	34,7	32,5	
Tehase üldkulud 1 tootele (rbl.)	3,47	2,95	3,15
Tootmisvälised kulud (tuh. rbl.)	19,0	22,0	
Tootmisvälised kulud 1 tootele (rbl.)	1,90	2,0	1,73

Ühele tootele osanevate tsehhikulude, tehase üldkulude ja tootmisväliste kulude hälbeid põhjustasid mitmed tegurid.

T a b e l 37

Tegurite mõjude arvutused

(rbl.)

Kulu nimetus	Hälve kokku		s e l l e a t			
	Arvu- tus	Summa	toodete arvu		kulude üldsumma	
			arvel		arvel	
			Arvu- tus	Summa	Arvu- tus	Summa
Tsehhikulud	7,53- -8,06	-0,53	7,33- -8,06	-0,73	7,53- -7,33	+0,20
Tehn. üld- kulud	2,95- -3,47	-0,52	3,15- -3,47	-0,32	2,95- -3,15	-0,20
Tootmis- välised kulud	2,00- -1,90	+0,10	1,73- -1,90	-0,17	2,00- -1,73	+0,27

13. TOODETE OMAHINNA ANALÜÜS ETTE- VÕTTE TOOTMISÜKSUSTES

Täieliku isemajandamise juurutamisel tuleb omahinna analüüs viia käitise tsehhideni ja tootmisjaoskondadeni. Ka on vaja, et käitise tootmisüksustel oleks iseseisev toodangu omahinna plaan.

Tsehhi jaoks on omahinna näitajate hulk tunduvalt väiksem kui ettevõtte jaoks. Tsehhi toodangu omahinna analüüsimisel tuleb vastata järgmistele küsimustele.

1. Kuidas on tsehhi toodangu omahinna plaan tervikuna täidetud?
2. Kas materjalide ja tootmistööliste palga kulud vastavad plaanilistele suurustele?

3. Kuidas on täidetud teehhikulude eelarve?
4. Kas kõigi toodete osas täideti omahinna plaan?
5. Kuidas on kasutatud tsehhi palgafondi?

Analüüsi tuleb alustada tsehhi toodangu omahinna koondnäitajatest. Selleks on vaja tegelikke tsehhikulusid võrrelda plaaniliste kuludega tegelikule toodangu hulga. Edasi tuleb välja tuua hálbed kulukirjete lõikes ning leida nende mõjud üldhálbele.

Materjalide ja tootmistööliste palga kulusid mõjutavad toodangu maht, selle struktuur ning eri toodete kulude tase. Toodangu mahu ja struktuuri mõju selgitatakse välja analoogiliselt eespool käsitletule. Eri toodete kulude taseme mõju leidmisel tuleb arvestada seda, et nendes tsehhides, mis saavad toorainet ja materjali arvestushindadega, hinnad praktiliselt mõju ei avalda ja kogu hálve on tingitud kasutatud materjalide koguse ning struktuuri muutustest.

Tootmistööliste palga ja tsehhikulude hálbeid tuleb analüüsida analoogiliselt kogu käitise vastavate kulude analüüsiga.

Käitise toodangu omahinna analüüsimisel tuuakse välja hálbed kogu toodangu omahinnas ja üksikute toodete omahinnas koos neid põhjustanud tegurite mõjudega. Et käitis saaks välja töötada efektiivsed abinõud omahinna alandamiseks, ei piisa aga sellest, kui teatatakse hálbeid ning nende põhjusi, vaid on vaja teada konkreetselt, millises tsehhis ning tootmisloigis ülekuulu tekkis. Seega tuleb tootmisüksuste toodangu omahinna analüüsimisel põhiline tähelepanu pöörata üksikute toodete (pooltooted, detailid, sõlmed) omahinna analüüsimisele.

14. TOODANGU OMAHINNA PLAANI TÄITMISE KÄIGU OPERATIIVNE ANALÜÜS

Toodangu omahinna operatiivset analüüsi on vaja sel-
leks, et päevade järgi näha omahinna kujunemist ja õige-
aegselt mõjutada selle alanemist. Ettevõtte töö toodangu
omahinna alandamisel pole episoodiline, vaid see toimub iga
päev kindla süsteemi järgi, vastavalt käitise tehnoloogi-
lisele protsessile. Süsteem peab olema selline, et mini-
maalsete kulude juures saaks käitise, tsehhi ja tootmisük-
euse juhtkond vajalikku informatsiooni tootmiskuludest, et
õigeaegselt likvideerida ülekulud ja kasutada kõike prog-
ressiivset säästu saamiseks, rentaabluse tõstmiseks.

Toodete omahinda on võimalik operatiivselt analüüsida
igas ettevõttes, olenemata sellest, kuidas ja millise mee-
todi järgi arvestatakse ning kalkuleeritakse omahinda. Sel-
liseks analüüsiks loob aoodsad tingimused arvestuse nor-
matiivne meetod. Operatiivne analüüs peab hõlmama nii toot-
mise otse- kui ka komplekskulud.

Tooteühiku kulude tasemele mõjuvate tegurite suurus
leitakse materjalide kasutamise andmete alusel. Nimetada
võib siinkohal järgmisi põhitegureid.

1. Materjali puhaskaalu muutumine tooteühikus.
2. Jäätmete hulga ja struktuuri muutumine.
3. Materjalide asendamine.

Operatiivse analüüsi sisu sõltub sellest, kus analüüs
läbi viiakse ja millist tööloiku vaadeldakse. Iga päev on
tsehhis teada kulutatud materjalide hulk ja väljalastud too-
dete (detailide) hulk. Seega on võimalik arvutada materjali
kulu ühele tootele. Kui neid andmeid võrrelda normatiivsete
kuludega, saame hälbe.

Et leida äsja nimetatud tegurite mõjud kulude suurusele, toome järgmised andmed.

T a b e l 38

Materjalide kulud

Kulu	Plaaniline			Tegelik		
	kogus (kg)	hind (rbl.)	summa (rbl.)	kogus (kg)	hind (rbl.)	summa (rbl.)
1. Kogukaal	10	2,00	20,00	10	2,00	20,00
2. Tagastatavad jäätmel	2	0,50	1,00	1	0,50	0,50
3. Mittetagastatavad jäätmel	1	-	-	2	-	-
Puhaekaal	7	-	19,00	7	-	19,50

Kuigi tootmine saab materjale plaanilise hinnaga, on materjalide maksumus toote valmistamisel suurenenud 50 kop. võrra. Seda tingisid järgmised asjaolud.

Tagastatavate jäätmel vähenemine

$/ (2,00 - 0,50) \times 1 / \dots\dots\dots -1,50 \text{ rbl.}$

Mittetagastatavate jäätmel suurenemine

$/ 2,00 \times 1 / \dots\dots\dots +2,00 \text{ rbl.}$

Materjalide kallinemine $\dots\dots\dots +0,50 \text{ rbl.}$

Praktikas pole harvad juhud, kus hálbed materjalide kulunormidest tekivad sellest, et muutub nii materjalide brutokui netokaal ühele tootele.

Detailne analüüs viiakse läbi tootmise algülides (brigad, lõik), need tulemused üldistatakse tsehi kohta, viimaste põhjal saame näitajaid laiendada kogu käitise kohta. Arvestada tuleb ka kooperaerimise korras saadud detailide kulude muutumist, materjalide asendamisi.

Ettevõtte ja tsehi kohta tuleb igapäevase analüüsi tulemused tuua kasvavas kokkuvõttes kuu algusest peale.

Omahinna operatiivse analüüsi tähtsamaks osaks on tootmistõuliste palga analüüs. Plaanilised palga kulunormid on

nii toodete kui ka tööoperatsioonide kohta. Järelikult on võimalik palgakulu operatiivselt analüüsida igas brigadis või tootmisloigus, võrreldes tegelikult arvatatud palga normatiivide põhjal arvatatud palgaga. Mälvet võivad põhjustada järgmised asjaolud.

1. Materjali margi või sordi muutumine.
2. Materjali kõvaduse muutumine, materjali defekti parandamine.
3. Vajaliku detaili või materjali mitteõigeaegne saabumine.
4. Detailide valmistamine jäätmetest, praagist ja asendajatest, sellest tingitud täiendavad tööd.
5. Elektri, auru ja õhu ebarütmiline saamine.
6. Tööoperatsioonide tegemine, mida pole ette nähtud tehnoloogilises protsessis ja normatiivides.
7. Seadmete mittevastavus (tööd tehakse väikese võimsusega seadmetel).
8. Vajalike instrumentide puudumine (töötatakse asendajatega).
9. Detaile valmistatakse vähem kui tehnoloogiline protsess ette näeb.
10. Normide muutumine kuu jooksul.
11. Ületundide tasumine.
12. Tootmistööliste liigivahede tasumine.
13. Juurdemaksed progressiivsete palgasüsteemide põhjal.
14. Muud juurdemaksed.

Analüüsi käigus selgitatakse, kelle süü tõttu tuli maksta täiendavalt. Süüdlasteks võivad olla:

- a) käitise varustusosakond, kes ei varustanud tootmist vajaliku materjalide sortimendiga, ning tuli teha täiendavaid operatsioone;
- b) instrumentaaltsehh, kee ei suutnud varustada tootmist vajalike instrumentidega;
- c) tootmistsehhid, kui montaažitsehhi töö või detailide edasine töötlemine kannatas selle tõttu jt.

Operatiivsel analüüsimisel arvestatakse praagikadudeks lõplikult prakeeritud toodete omahind või praaktoodete parandamise kulud. Perioodiliselt, pärast praagikulude süüdlastelt kinnipidamist, tehakse siin parandused. Samuti tehakse parandused seoses praagi kasutamise uues-
ti toorainena võimaliku kasutamishinna ulatuses.

Tsehhikulusid ja tehase üldkulusid analüüsitakse perioodiliselt ning eesmärgiks on kontrollida eelarvest kinnipidamist kulukirjete lõikes. Seda tehakse käitise allüksuste järgi, kus need kulud esinevad.

15. TOODANGU OMAHINNA ALANDAMISE RESERVE ÜLDISTAMINE

Toodangu omahinna alandamise reserve väljatoomisel tuleb arvestada, et omahinda saab vähendada kaubatoodangu mahu suurenemisega, tekkinud ülekulude likvideerimisega ning järgides eesrindlike ettevõtete kogemusi materiaalse ja rahaliste vahendite ning tööjõu säästlikul kasutamisel.

Analüüsitavas käitises on võimalik suurendada kaubatoodangu väljalaset 2007 tuh. rbl., sellest toodangu plaanilise sordilisuse saavutamiseks 106 tuh. rbl. ja praagi vähendamiseks 41 tuh. rbl.

Sordilisuse tõus ei nõua täiendavaid ku'usid, seega on kogu summa ulatuses võimalik saada säästu. Toodangu suurendamine praagi arvel nõuab täiendavaid kulusid, et muuta praak kvaliteetseks toodanguks. Kulude suurus sõltub käi-

tise tehnoloogilise protsessi erijoontest ja töötlemisast-
mest, kus praak tekkis.

Kaubatoodangu tootmisomahind oli 9446 tuh. rbl., sel-
lest tooraine ja materjalide kulud 3772 tuh. rbl., ülejää-
nud tootmisomahinna kirjed 5674 tuh. rbl. ning tootmisvä-
lised kulud moodustasid 599 tuh. rbl.

Kulud kaubatoodangu ühele rublale, mis on arvutatud
lähtudes tootmisomahinnast ilma tooraine ja materjalide mak-
sumuseta, on 49 kop. ($\frac{5674}{11600}$), tootmisvälised kulud 5,2 kop.
($\frac{599}{11600}$). Kuna kulud praaktoodangu parandamiseks moodusta-
vad 50 % tegelikest kuludest (analüüsitava ettevõttes),
siis tootmisomahinnast arvutatud kulud kaubatoodangu ühele
rublale on 24,5 kop. ($\frac{49 \times 50}{100}$), tootmisvälised kulud 5,2 kop.
ning kokku 29,7 kop.

Järelikult, et saada täiendavat toodangut 41 tuh. rbl.
ulatuses praagi arvel, on vaja teha täiendavaid kulusid
12 tuh. rbl. ($41 \times 29,7$).

Toodangu täiendav väljalase seoses seadmete võimsuse
kasutamisega on 1860 tuh. rbl. ($2007 - 106 - 41$), kuid see
toodang nõuab kulusid täies ulatuses. Tegelikud kulud kau-
batoodangu ühele rublale plaanilistes hindades on 86,6 kop.
($\frac{10045}{11600}$). Järelikult kulud täiendavale toodangule oleksid
1611 tuh. rbl. ($1860 \times 86,6$).

Toodangu väljalaske suurenemisel vähenevad kulud kau-
batoodangu ühele rublale, mille arvel saadakse suhtelist
säästu tinglikult püsivates kuludes.

Meie ettevõttes olid tinglikud püsivad tsehhikulud
1032 tuh. rbl., tehase üldkulud 998 tuh. rbl., tootmisvä-
lised kulud 78 tuh. rbl. Kokku 2108 tuh. rbl. ehk 18,2 kop.
kaubatoodangu ühele rublale ($\frac{2108}{11600}$).

Kaubatoodangut on võimalik enam toota 2007 tuh. rbl.
ulatuses, millest 106 tuh. rbl. sordilisuse tõstmisest ei
nõua täiendavaid kulusid. Praagi vähendamiseks on vaja te-
ha täiendavaid kulusid.

Praaktoodangu arvel võika vaadeldav käitis suurendada
kaubatoodangut 41 tuh. rbl. Kaubatoodangu ühe rubla kohta

(v. a. kulud toorainele ja materjalidele) on kulud 54,2 kop. (49 + 5,2), täiendavad kulud praaktoodangu parandamiseks 29,7 kop. ehk 54,8% ($\frac{29,7 \times 100}{54,2}$). Praaktoodangu vähendamisel 41 tuh. rbl. võrra suureneb kaubatoodang vastavalt kuludele 22 tuh. rbl. ($\frac{41 \times 54,8}{100}$).

Järelikult on võimalik toodangu täiendav väljalase 1882 tuh. rbl. eest (1860 + 22), mida on vaja arvestada suhtelise säästu leidmisel tinglikult püsivate kulude osas. Saame suhteliseks säästuks 343 tuh. rbl. ($\frac{1882 \times 18,2}{100}$).

Eesrindlike ettevõtete kogemusi rakendades väheneb materjali M kulu 3 % võrra. Materjali M tegelik kulu tootmises oli 1213 t, tonni hind 1530 rbl., maksumus 1856 tuh. rbl. (1213×1530). Kulu toodangu ühele rublale on 16 kop. ($\frac{1856}{11600}$). Materjalikulu vähenemisel 3 % võrra saaksime samast kogusest anda toodangut 11 960 tuh. rbl. eest ($\frac{11600 \times 100}{97}$) ning kulud toodangu ühele rublale oleksid 15,5 kop. ($\frac{1856}{11860}$). Tooraine omahinna alanemisest oleks sel juhul sääst 60 tuh. rbl. $/(16 - 15,5) \times 11\,960/$.

Omahinna alandamise reserviks on ülekulude likvideerimine kulukirjetes. Meie ettevõttes on nimetatud reservid järgmised.

Tsehhikuludes ülekulude likvideerimine	10 tuh. rbl.
Tehase üldkuludes ülekulude likvideerimine ..	30 tuh. rbl.
Tootmisvälistes kuludes ülekulude likvideerimine	46 tuh. rbl.
Palgafondis mittetootlike väljamaksete likvideerimine	24 tuh. rbl.

Analüüsitava ettevõttes oli nende tööliste, kelle palk arvestatakse komplekskuludes, palga ülekulu 64 tuh. rbl. Arvestuse andmetest selgus, et sellest summast 18 tuh. rbl. kuulub komplekskuludesse. Ülejäänud osa ülekulust langeb nendele kirjetele, kus kokkuvõttes oli sääst.

Ülekulu nendes kirjetes võib tekkida kahel põhjusel:

- 1) palgakulude suurenemine eelarves ettenähtud toodete osas ja selliste tööde tegemine, mis eelarves puuduvad;

2) oma jõududega tehtud tööd, mis plaanis olid ette nähtud saada mujalt.

Omahinna alandamise reserviks tuleb lugeda ainult se-
da palga ülekulu, mille võrra kulud sooritatud töödele te-
gelikult suurenesid. Näites oli selliseid väljamakseid
33 tuh. rbl.

Koondades omahinna alandamise reserve, tuleb välja tuua
võimalik omahinna alanemine, mis jäi saamata seoses organi-
satsioonilis-tehniliste abinõude plaani mittetäitmisega.
Meie käitis juurutas kõik abinõud ja sai sellest planeeritud
efekti.

T a b e l 39

Võimalikud omahinna alandamise reservid
(tuh. rbl.)

Näitaja	Kauba- toodang	Kulud
Tegelik	11 600	10 045
Sordilisuse viimine plaanilisele tasemele	+106	-
Täiendav väljalase praagi arvel	+41	+12
Täiendav väljalase seoses seadmete võimsuse kasutamisega	+1860	+1611
Suhteline sääst tinglikult püsivates komplekskuludes	-	-343
Materjalide sääst	-	-60
Ülekulu likvideerimine tsehhikuludes	-	-10
Ülekulu likvideerimine tehase üld- kuludes	-	-30
Ülekulu likvideerimine tootmisvälistes kuludes	-	-46
Palga mittetootlike väljamaksete lik- videerimine	-	-24
Komplekskuludes arvestatava palga üle- kulu likvideerimine	-	-33
Kokku	13 607	11 122
Hälbed	+2007	+1077
Sääst		930
sealhulgas toodangu väljalaske mahu arvel		727
kulude alandamise arvel		203

Arvestades omahinna alandamise reserve, oleksid kulud kaubatoodangu ühele rublale 81,7 kop. ¹¹¹²² ~~(11122)~~. Tegelikult olid need 86,6 kop. ¹³⁶⁰⁷

16. TOODANGU OMAHINNA ANALÜÜSI ERI- JOONI TOOTMISKOONDISES.

Tootmiskoondise omahinna plaani täitmist on vaja analüüsida nii, et oleks näha ettevõtete arv, kus plaan jäi täitmata. Eraldi on vaja välja tuua üleplaaniline ~~sääst~~ ^{hästi} töötavates ettevõtetes ja ülekulu summa halvasti töötavates ettevõtetes. See võimaldab paremini selgitada olemasolevaid reserve omahinna alandamiseks, laiendada eesrindlikke kogemusi mahajääjatele ning luua tingimused edasiseks omahinna alandamiseks.

Toodangu omahinna plaanitäitmise analüüs koondaruande järgi peaks toimuma järgmise skeemi põhjal.

1. Analüüsida tootmiskoondises tervikuna kaubatoodangu kõigi kulude vähenemist, teha seda ka kulukirjete järgi.
2. Kontrollida toodangu omahinna plaani täitmist ~~hästi~~ ja halvasti töötavates ettevõtetes.
3. Analüüsida, kuidas mõjutas tootmiskoondise omahinna plaani täitmist teatud ettevõtete toodangu osatähtsuse muutumine.
4. Vaadelda palgafondi kasutamist koondises tervikuna ja ~~selle~~ allettevõtetes, tuues välja ökonoomia ~~hästi~~ töötavates ja ülekulu halvasti töötavates kätistest.
5. Analüüsida nende toodete omahinda, mida toodetakse mitmes koondise ettevõttes.

Hinnangu andmiseks koondise kogutoodangu omahinnale kasutame omahinna koondaruande andmeid. Analüüsitakse sa-
made meetoditega kui ettevõtteski. Tuleb aga silmas pida-
da seda, et häälvet võib mõjutada erinevate omahinna tase-
metega ettevõtete toodangute osatähtsuse muutumine.

Et leida koondise toodangu omahinna plaani täitmise-
le mõjuvate tegurite suurus, on vaja leida kulud tegeliku-
le kaubatoodangule, säilitades nende kulude plaanilised ta-
semed eri käitistes ja nende tegeliku struktuuri toodangu
mahus. Vaadeldavas näites on need kulud 78,9 kop. ⁽²⁸³⁸⁴⁴⁾₃₅₉₆₀₀.

Tabelist 40 (vt. lk. 85) näeme, et koondises terviku-
na olid tegelikud kulud kaubatoodangu ühele rublale 81,2kop.
Planeeritud kulude tase oli 80,0 kop. Seega on kulud kauba-
toodangu ühele rublale tõusnud võrreldes plaaniga 1,2 kop.
(81,2 - 80,0). Seda põhjustasid järgmised tegurid.

Eri käitiste toodangute osatähtsuse muutumine
koondise toodangu mahus (78,9 - 80,0) -1,10 kop.

Toodangu struktuuri muutumine (81,76 - 78,9)... +2,86 kop.

Toodete omahinna taseme muutumine
(81,2 - 81,76) -0,56 kop.

Kokku +1,2 kop.

Eri käitiste toodangute osatähtsuse muutumise arvel
koondise toodangu üldmahus saadi täiendavat sähstu kaubato-
dangu omahinnas 4352 tuh. rubl. ($\frac{359600 \times 1.1}{100}$).

Tootmiskoondise tähtsamaid ülesandeid on eesrindlike
käitiste kogemuste rakendamine kõigis käitistes. Eriline
osa on sellel toodangu omahinna alandamise võistluse orga-
niseerimisel.

Et hinnata tootmiskoondise töö eesrindlike kogemuste
rakendamisel, tuleb võrrelda nende toodete tegeliku oma-
hinda, mida toodetakse mitmes käitises. Kui nende toodete
omahindades esinevad märgatavad erinevused eri käitistes,
eiis räägib see sellest, et koondis kasutab halvasti ees-

Haru ja ettevõtte nimetus	Kaubatoodangu väljalase (tuh. rubl.)		Kaubatoodangu omahind (tuh. rubl.)			Kulud kaubatoodangu ühele rublale (kop.)			Kaubatoodangu omahind tege-liku mahu ja plaaniliste ku- lude korral ühele kaubato-odangu rublale (tuh. rubl.)
	plaani- line	tege- lik	kinnita- tud plaa- ni järgi	tegeli- ku toodangu plaani- line oma- hind	tege- lik	kinnita- tud plaa- ni järgi	tegeli- ku toodangu kohta plaanili- ses oma- hinnas	tege- likud	
<u>Haru A</u>									
Käitis 1	10000	10200	8000	8100	8000	80,00	79,41	78,43	8160,0
" 2	5600	6000	5000	5200	5100	91,11	86,67	85,00	5466,6
" 3	58200	63400	53000	59000	58500	91,06	93,06	92,26	57732,0
" 4	13200	15200	12000	13700	13800	90,90	90,10	90,80	13816,8
" 5	78600	79600	70000	71000	70600	86,51	89,21	88,69	67862,0
Kokku harus A	165600	174400	148000	157000	156000	89,38	90,02	89,45	153137,4
<u>Haru B</u>									
Käitis 6	78000	82000	60000	68500	68000	76,92	83,53	82,93	63074,4
" 7	56400	58400	42000	43500	43200	74,47	74,48	73,97	43480,5
" 8	38400	44800	20700	25000	24800	53,91	55,80	55,36	24151,7
Kokku harus B	172800	185200	122700	137000	136000	71,01	74,30	73,43	130706,6
Kokku koondises	338400	359600	270700	294000	292000	80,00	81,76	81,20	283844,0

rindlikke kogemusi. Eri käitistes väljalastud samade toodete omahinna hoolikas analüüs näitab, kuhu koondada nende tootmine.

Palgafondi kasutamise ning tootmise juhtimise ja teenindamise kulude analüüs toimub analoogiliselt ettevõtte vastavate kulude analüüsile. Seejuures on vaja hülbeid plaanist uurida käitiste lõikes, et tuua välja ülekulu sumrus ühtedes käitistes ja säästu suurus teistes käitistes. See on vajalik tootmissiseste omahinna alandamise reserve selgitamiseks.

Kasutatud kirjandus

- K o l l i n , A. Ettevõtte majandusliku tegevuse analüüs, II. Tallinn, 1970.
- K u l l , E. Tootmise planeerimine tööstusettevõtete. Tallinn, 1971.
- Uuele planeerimise ja majandusliku stimuleerimise korrale üleviidud riiklike tööstusettevõtete finants-majandusliku tegevuse analüüsi meetodilised juhendid. Eesti NSV Rahandusministeerium, Tallinn, 1970.
- Краткий справочник по экономическому анализу деятельности предприятия. М., 1969.
- Курс анализа хозяйственной деятельности. Под ред. М.И. Баканова и С.К. Татура, М., 1967.
- Т и т о в , Б.А. Анализ себестоимости продукции. М., 1970.
- Хозяйственная реформа и вопросы ее практического осуществления. Саратов, 1968.
- Экономический анализ деятельности промышленных предприятий. Минск, 1968.

S i s u k o r d

Saateks	3
1. Toodangu omahinna ülesanded ja allikad	4
2. Tootmiskulude analüüs	9
3. Kaubatoodangu omahinna üldine plaani täitmine..	14
4. Kaubatoodangu ühele rublale langevate kulude analüüs	17
5. Võrreldava kaubatoodangu omahinna alandamise analüüs	24
6. Materiaalsete kulude analüüs	27
7. Palgafondi kasutamise analüüs	32
7.1. Tootmistööliste palga analüüs	32
7.2. Palgafondi kasutamise analüüs	34
7.3. Keskmise palga ja tööviljakuse kasvude vastavus	39
7.4. Palgafondi koostise analüüs	40
8. Juurutamise kulude analüüs	49
9. Praagikadude analüüs	50
10. Tootmise teenindamise ja juhtimise kulude analüüs	52
11. Tootmisväliste kulude analüüs	63
12. Toodete omahinna analüüs	65
13. Toodete omahinna analüüs ettevõtte tootmisüksustes	74
14. Toodangu omahinna plaani täitmise käigu operatiivne analüüs	76

15. Toodangu omahinna alandamise reserve üldistamine	79
16. Toodangu omahinna analüüsi erijooni tootmis- koondises	83
Kasutatud kirjandus	87

A. Otsar

АНАЛИЗ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ
НА ПРОМЫШЛЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ
На эстонском языке

Тартуский государственный университет
СССР, г. Тарту, ул. Ванкооли, 18
Vastutav toimetaja H. Namm
Korrektor H. Laanekaak

=====

Paljundamisele antud 1.X 1973. Rotaaorigi-
paber 30x42. 1/4. Trükipoognaid 5,75. Ting-
trükipoognaid 5,34.
Arvestuspoognaid 4,32. Trükiarv 600.
MB 08856. Tell. nr. 918.
TRU rotaprint, ENSV, Tartu, Põlsoni tn.14.

Hind 15 kop.